અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

પ્રતિભા નેમા અને અન્ય

વિરુદ્ધ

સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. અને અન્ય

જુલાઈ ૩૦, ૨૦૦૩

[કે.જી. બાલકૃષ્ણન અને પી. વેંકટરામા રેડ્ડી, ન્યાયમૂર્તિઓ]

જમીન કાયદા:

લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટ; ભાગ II અને ભાગ VII, કલમો ૩(એફ) ૪(૧), ૫(એ), ૬, અને ૯(૨)/ઈન્ડસ્ટ્રીયલ પોલિસી એન્ડ એક્શન પ્લાન ૧૯૯૪:

ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગ સ્થાપવા માટે જમીન સંપાદન – માન્યતા – કોર્ટે ઠેરવેલ કે, જાહેર હિતમાં ઔદ્યોગિક વિકાસ માટે જમીન સંપાદન કરવામાં

આવી હતી – ખાનગી કંપની દ્વારા દર્શાવેલ સક્રિય ભૂમિકા/પહેલ અને સરકાર દ્વારા સંપાદન કાર્યવાહીમાં ઝડપી પગલાંને અલગ રંગ આપી શકાય નહીં કારણ કે તે જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપે છે – જ્યારે સરકાર જમીન સંપાદન માટે જાહેર હેતુના અસ્તિત્વ વિશે સંતુષ્ટ થાય છે, ત્યારે સરકારના આવા કૃત્યમાં કોઈ દોષ કાઢી શકાય નહીં – જોકે, રાજ્ય સરકારે વર્તમાન અને ભવિષ્યની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે જમીનની જરૂરિયાત અંગે નવેસરથી આકારણી કરવી જોઈએ – જાહેર પ્રતિનિધિઓ/સત્તાવાળાઓ પર કોઈ વ્યક્તિગત દ્વેષ આરોપિત કરી શકાય નહીં – એવું નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે સરકારી તંત્રએ જાહેર હિતને છોડીને કંપનીના ખાનગી હિત સાથે પોતાની જાતને જોડી દીધી છે.

જાહેર હેતુ – સાબિતી – કોર્ટે ઠેરવેલ કે, સંપાદનના ખર્ચ/સરકાર દ્વારા ભંડોળ મંજૂર કરવાના આશ્વાસન પેટે નજીવી રકમનું યોગદાન પણ કલમ ૬ ની પ્રોવિઝો (proviso) નું પૂરતું પાલન ગણી શકાય – જાહેર હેતુનું પાત્ર ધારણ કરે છે – કાયદાઓનું અર્થઘટન.

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો: લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટના સંદર્ભમાં 'જાહેર હેતુ' અને 'જાહેર હેતુમાં અસ્પષ્ટતા' નો અર્થ.

રાજ્ય સરકારે, એક ખાનગી કંપની/સામાવાળાઓમાંના એકના કહેવાથી, જાહેર હિતમાં ડાયમંડ પાર્ક સ્થાપવાના હેતુ માટે લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટ હેઠળ અપીલકર્તાઓની કેટલીક જમીન સંપાદન કરવા માટે નોટિફાય કરી હતી. આ રીતે સંપાદિત જમીનનો ઉપયોગ ખાનગી કંપનીઓ–સામાવાળાઓ

દ્વારા ઉદ્યોગો સ્થાપવા માટે કરવાનો પ્રસ્તાવ હતો. બાદમાં, સદર અધિનિયમની કલમ ૬(એ) હેઠળ ડિક્લેરેશન પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. સંબંધિત સત્તાવાળાઓ કબજો લે તે પહેલાં, નારાજ જમીનધારકોએ રીટ પિટિશનો દાખલ કરી જેમાં હાઇકોર્ટે યથાસ્થિતિ મંજૂર કરી. ત્યારબાદ રીટ પિટિશનો ફગાવી દેવામાં આવી હતી. જમીનધારકોએ એસ.એલ.પી. (SLP) દાખલ કરી હતી. સુપ્રિમ કોર્ટે રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવેલી બાંયધરીના આધારે એસ.એલ.પી. નો નિકાલ કર્યો કે કલમ ૬ હેઠળ જારી કરાયેલ નોટિફિકેશન પાછી ખેંચી લેવામાં આવશે અને તેના બદલે કલમ ૫(એ) હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ પ્રક્રિયાને અનુસરવામાં આવશે. રાજ્યએ પ્રક્રિયાને અનુસરી અને બાદમાં સદર અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ નવું નોટિફિકેશન જારી કર્યું. નારાજ થઈને, જમીનધારકોએ નોટિફિકેશનને પડકાર્યું જે હાઇકોર્ટ દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવ્યું. આથી આ અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

આઇ.એ. માં, કોર્ટે હાઇકોર્ટ દ્વારા વિચારણા માટે જમીનધારકોને વળતરની ચુકવણીમાં ખાનગી કંપનીઓના યોગદાનને લગતા પ્રશ્નો ઘડ્યા. હાઇકોર્ટ દ્વારા સબમિટ કરાયેલા તારણો અપીલકર્તાઓની વિરુદ્ધ હતા અને આ રીતે તેમના દ્વારા પડકારવામાં આવ્યા હતા.

અપીલકર્તાઓ વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જાહેર હેતુ માટે સૂચિત સંપાદન કરવામાં આવનાર જમીન ખાનગી કંપનીના કહેવાથી

હતી અને ખાનગી કંપનીને સોંપવાનો ઇરાદો હતો અને તેથી એલ.એ. એક્ટ (L.A. Act) ના ભાગ VII નું પાલન થવું જોઈતું હતું; નોટિફિકેશનમાં દર્શાવેલ જાહેર હેતુ અસ્પષ્ટ હતો; સંપાદન કરવા માટે સૂચિત જમીનનો વિસ્તાર વાજબી જરૂરિયાતો કરતાં વધુ હતો; અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા પર્યાવરણીય ધોરણોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હતા.

અપીલોને નકારી કાઢતા, કોર્ટે **કોર્ટે ઠેરવેલ કે:**

૧.૧. ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગ સ્થાપવા માટે જમીન સંપાદનમાં જાહેર હેતુ સામેલ છે કારણ કે તે છેવટે લોકોને લાભ કરશે. જોકે, કોઈપણ અને દરેક ઉદ્યોગ માટે જરૂરી નથી કે તે જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપે અને એવા અપવાદો હોઈ શકે છે જે જાહેર હેતુને નકારે છે. પરંતુ, એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જાહેર હેતુના અસ્તિત્વ અંગે સરકારના સંતોષમાં હળવાશથી દોષ કાઢી શકાય નહીં અને તે કોર્ટના મનમાં સર્વોપરી રહેવું જોઈએ. લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટના ભાગ VII હેઠળનું સંપાદન જાહેર હેતુના તત્વથી અલગ નથી. જાહેર હેતુનો ખ્યાલ ભાગ VII ની સમગ્ર શ્રેણીમાં પણ ચાલે છે. [૯૦૪–એફ–એચ]

સોમાવંતી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઇ.એર. (૧૯૬૩) એસ.સી. ૧૫૧ અને આર.એલ. અરોરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ, એ.આઇ.એર. (૧૯૬૪) એસ.સી. ૧૨૩૦, ને અનુસરવામાં આવ્યા.

જાગે રામ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, [૧૯૭૦] ૧ એસ.સી.સી.

૬૭૧; મનુભાઈ જેઠાલાલ પટેલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, [૧૯૮૩] ૪ એસ.સી.સી. ૫૫૩ અને બાજીરાવ ટી. કોટે વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, [૧૯૯૫] ૨ એસ.સી.સી. ૪૪૨, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૧.૨. જાહેર હેતુનું અસ્તિત્વ અથવા બિન–અસ્તિત્વ એ સદર અધિનિયમના ભાગ II હેઠળના સંપાદન અને ભાગ VII હેઠળના સંપાદન વચ્ચેનો પ્રાથમિક ભેદ પાડનાર પરિબળ નથી. તફાવતનો સાચો મુદ્દો સંપાદનનો ખર્ચ આવરી લેવા માટે ભંડોળનો સ્ત્રોત હોય તેવું લાગે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝો બે પ્રકારના સંપાદન માટે મુખ્ય વિભાજક આધાર છે. આમ સંબંધિત જોગવાઈઓના ન્યાયિક અર્થઘટનની અસર હેઠળ જાહેર હેતુ માટે સંપાદન અને ભાગ VII સંપાદન વચ્ચેનો તફાવત ધૂંધળો બની ગયો છે. મુખ્ય અને કદાચ નિર્ણાયક તફાવત એ હકીકતમાં રહેલો છે કે સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે જાહેર ભંડોળમાંથી આવે છે કે કેમ. સરકાર દ્વારા સંપાદનના ખર્ચ માટે નજીવા અથવા સાંકેતિક યોગદાનને પણ કલમ ૬ ની બીજી પ્રોવિઝોનું પૂરતું પાલન માનવામાં આવ્યું હતું. પરિણામ એ છે કે માત્ર નાની રકમનું યોગદાન આપીને, સરકાર દ્વારા સંપાદનનું સ્વરૂપ અને પેટર્ન બદલી શકાય છે. અંતિમ વિશ્લેષણમાં, જે ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગ સ્થાપવા માટેની સુવિધા માટેનું સંપાદન માનવામાં આવે છે, જો સરકાર માત્ર વળતર પેટે નજીવી રકમની ચુકવણી મંજૂર કરવા આગળ આવે તો તેને જાહેર હેતુ માટેના સંપાદનના પાત્ર સાથે જોડી શકાય છે. જો વળતરની રકમનો કોઈ ભાગ

જાહેર મહેસૂલમાંથી ચૂકવવાનો ન હોય, તો જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી હોવાની ડિક્લેરેશન માન્ય રીતે કરી શકાઈ ન હોત અને સંપાદનને જાહેર હેતુ માટેનું ગણી શકાય નહીં. વર્તમાન કેસમાં, એવું ઠરાવવા માટે પૂરતી સામગ્રી છે કે નિગમ, જે રાજ્યની માલિકીનું અને નિયંત્રણ હેઠળ છે, તેણે જાતે જ વચગાળાના એવોર્ડની અપેક્ષામાં પ્રારંભિક તબક્કે પણ વળતર પેટે નોંધપાત્ર રકમની ચુકવણી કરવા આગળ વધ્યું છે. આ એક સ્પષ્ટ સંકેત છે કે રાજ્યની માલિકીના કોર્પોરેશન, નિગમે જ સંપાદનનો ખર્ચ ઉઠાવવાનો હતો. [૯૦૫–ઈ, એફ; ૯૦૬–એચ, ૯૦૭–એ–સી, જી; ૯૦૮–એ]

આર.એલ. અરોરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ, એ.આઈ.એર. (૧૯૬૪) એસ.સી. ૧૨૩૦, ને અનુસરવામાં આવ્યો.

શ્રીનિવાસ કો–ઓપરેટિવ હાઉસ બિલ્ડિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિરુદ્ધ મેડમ જી. શાસ્ત્રી, [૧૯૯૪] ૩ એસ.સી.સી. ૬૭૫, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૧.૩. રેકોર્ડ પર એવું બતાવવા માટે કંઈ નથી કે કંપની દ્વારા ચેક જારી કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી લીઝ પ્રીમિયમ અથવા ચૂકવવાપાત્ર એડવાન્સ રકમ નક્કી કરવામાં આવી હતી. લીઝ પ્રીમિયમ પેટે તે તબક્કે કોઈપણ રકમની ચુકવણી અકાળ હતી, પરંતુ, હકીકત એ છે કે એમઓયુ (MOU) ની શરતો હેઠળ, જે કંપનીઓ એમઓયુમાં પક્ષકાર હતી તેમણે લીઝ પ્રીમિયમની રકમ

અગાઉથી જમા કરાવવાની તેમની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. બીજા દૃષ્ટિકોણથી જોઈએ તો, કંપની દ્વારા ચુકવણી કરવામાં આવી ત્યાં સુધી કોઈ વચગાળાનું વળતર નક્કી કરવામાં આવ્યું ન હતું અને એમઓયુમાં વળતરની રકમનો કોઈ ઉલ્લેખ ન હતો અને જો એમ હોય તો, એવું માની લેવાનું કોઈ કારણ નથી કે રકમ કંપની દ્વારા એડવાન્સ વળતરની રકમ તરીકે જમા કરવામાં આવી હતી. હાઇકોર્ટ વ્યવસાયના સામાન્ય ક્રમમાં જાળવવામાં આવતા દસ્તાવેજો/પુસ્તકો પર આધાર રાખવામાં અને એવું નિષ્કર્ષ નોંધવામાં સંપૂર્ણપણે વાજબી હતી કે ચોક્કસ રકમ માટેનો ચેક કંપની દ્વારા એડવાન્સ લીઝ પ્રીમિયમ તરફ જારી કરવામાં આવ્યો હતો. આથી, આ સંદર્ભમાં હાઇકોર્ટનું નિષ્કર્ષ વિકૃત (perverse) નથી પરંતુ ટકાઉ છે. [૯૦૮–એચ; ૯૦૯–એ–સી]

૧.૪. એકવાર એડવાન્સ લીઝ પ્રીમિયમ પેટે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ, ભલે રફ એન્ડ રેડી ધોરણે હોય, નિગમની રકમમાં જમા થઈ જાય, દેખીતી રીતે, તે નિગમનું ભંડોળ બની જાય છે. આવા ભંડોળનો ઉપયોગ, જ્યારે વળતરની ચુકવણીના હેતુ માટે, સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે કરવામાં આવે છે, ત્યારે સમજૂતી ૨ સાથે વાંચતાં કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝોની જરૂરિયાતોને સંતોષે છે. ભંડોળની ઉત્પત્તિ એ નિર્ણાયક પરિબળ નથી, પરંતુ તેની વર્તમાનમાં માલિકી મહત્વની છે. [૯૦૯–એફ–જી]

૧.૫. રાજ્ય સરકાર અને નિગમ સહિત તેની એજન્સીઓએ ડાયમંડ પાર્ક કોમ્પ્લેક્સ વિકસાવવાનો નિર્ણય લેવામાં 'ઔદ્યોગિક નીતિ અને એક્શન પ્લાન, ૧૯૯૪' ના માળખામાં રહીને કામ કર્યું હતું. ઔદ્યોગિક નીતિ અને વિકાસની વિચારણાઓએ સંપાદન દરખાસ્તો પર પ્રક્રિયા કરતી વખતે તમામ સંબંધિત સત્તાવાળાઓ પર મુખ્યત્વે વજન રાખ્યું કે આ કંપનીઓ એકમાત્ર ઉદ્યોગસાહસિકો નથી જેમને સૂચિત ડાયમંડ પાર્ક વિસ્તારમાં જમીન મળશે; કે જમીન તેમની ક્ષમતા અને બોનાફાઇડ વિશે સંતુષ્ટ થયા પછી ૧૨ ઔદ્યોગિક એકમોને ફાળવવાનો પ્રસ્તાવ છે. બાકીનો વિસ્તાર ગ્રીન બેલ્ટ, આવાસ, સામાન્ય સુવિધાઓ અને અન્ય સગવડો માટે ફાળવવામાં આવ્યો છે. નિગમ અને બે કંપનીઓ વચ્ચે થયેલ એમઓયુ પણ અલગ ચિત્ર આપતું નથી. ઇન્દોર શહેરના વ્યૂહાત્મક સ્થાન અને મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને, ઇન્દોર નજીકની જગ્યાની પસંદગી કોઈપણ બાહ્ય વિચારણાઓ દ્વારા દૂષિત છે તેમ કહી શકાય નહીં. બે કંપનીઓ સાથે એમઓયુમાં દાખલ થવું અને ત્યારબાદ જમીન સંપાદન માટે જરૂરી પગલાં શરૂ કરવા એ સંપાદનના જાહેર હેતુના લક્ષણથી દૂર થતું નથી. [૯૧૨–સી, એફ–એચ; ૯૧૩–એ, ડી]

૧.૬. કોઈ પણ વ્યક્તિ અમૂર્ત રીતે આયોજન પ્રક્રિયાને જોઈ શકે નહીં અને વાસ્તવિક અભિગમ હોવો જોઈએ. ઔદ્યોગિક પ્રોજેક્ટ્સ અને ઔદ્યોગિક વિકાસ ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે ખાનગી ઉદ્યોગસાહસિકો તેમજ સરકારી એજન્સીઓ બંને તરફથી પહેલ, સંકલન અને ભાગીદારી હોય. કંપની દ્વારા

દર્શાવેલ સક્રિય ભૂમિકા અને પહેલ સંપાદનને અલગ રંગ આપી શકે નહીં જે અન્યથા જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપે છે. [૯૧૩–ડી–ઈ]

૧.૭. જે ગતિએ સંપાદન દરખાસ્તને આગળ ધપાવવામાં આવી હતી તેની નિંદા કરવાને બદલે પ્રશંસા થવી જોઈએ, જોકે સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા પ્રક્રિયાને ટૂંકી કરવાની અતિઉત્સાહિતા પ્રતિકૂળ સાબિત થઈ છે. સાચું છે, સંપાદનની ધીમી પ્રગતિએ સંભવિત રોકાણકારોને ખોટા સંકેતો મોકલ્યા હોત. જોકે, કાનૂની ઔપચારિકતાઓ પર પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈતું હતું. તે જ સમયે, લાઇનો વચ્ચે દ્વેષપૂર્ણ ઈરાદો વાંચી શકાય નહીં; વાસ્તવમાં, મુખ્યમંત્રી અથવા અન્ય કોઈ અધિકારી પર કોઈ વ્યક્તિગત દ્વેષ અથવા ગુપ્ત હેતુઓનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો નથી. એવું નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે સરકારી તંત્રએ જાહેર હિતને છોડીને કંપનીના ખાનગી હિતો સાથે પોતાને જોડી દીધા છે. જાહેર હેતુ માત્ર એટલા માટે બંધ થતો નથી કારણ કે સંપાદન ખાનગી એન્ટરપ્રાઇઝ દ્વારા ઉદ્યોગની સ્થાપનાની સુવિધા આપે છે અને તે હદ સુધી તેને લાભ આપે છે. કે જાહેર હેતુનું અસ્તિત્વ કે અન્યથા ઉદ્યોગ સ્થાપવા ઇચ્છુક ઉદ્યોગસાહસિકો દ્વારા લેવામાં આવેલી લીડ અને પહેલ અને તેમના અને વિવિધ રાજ્ય એજન્સીઓ વચ્ચેના સંકલનના માપદંડ દ્વારા નક્કી કરી શકાય નહીં. એ હકીકત કે કંપની દ્વારા પ્રોજેક્ટ સાથે આગળ વધવાની અનિચ્છા વ્યક્ત કરવા છતાં, સરકાર હજુ પણ સંપાદનમાં રસ ધરાવતી હતી તે અન્ય એક સંકેત છે કે સંપાદન જાહેર હેતુથી પ્રેરિત હતું. [૯૧૪–સી–જી]

સોમાવંતી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઇ.એર. (૧૯૬૩) એસ.સી. ૧૫૧ અને સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, વિરુદ્ધ ગુરદિયાલ સિંહ, એ.આઇ.એર. (૧૯૮૦) એસ.સી. ૩૧૯, નો સંદર્ભ લેવામાં આવેલ.

૨.૧. જોકે રાજ્ય સરકાર અત્યાધુનિક ઔદ્યોગિક શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરવાનું સમજીવિચારીને ટાળી શકી હોત, જોકે, નિર્દિષ્ટ જાહેર હેતુ એટલો અસ્પષ્ટ અને અનિશ્ચિત નથી કે જનતા તેની પ્રકૃતિ અને હેતુને સમજવાની સ્થિતિમાં ન હોય. આવી પરિભાષા ચલણમાં છે તે એ હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઔદ્યોગિક નીતિના દસ્તાવેજમાં સમાન શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. તદુપરાંત, મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટર, ને અધિકૃત અધિકારી તરીકે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા. આ એ હકીકતનો સંકેત છે કે જમીન ઔદ્યોગિક હેતુ માટે સંપાદિત કરવામાં આવી રહી હતી. આથી કથિત અસ્પષ્ટતા એવી હદની નથી કે સમજણ અને અર્થને નકારી શકે. સમય સમય પર દાખલ કરવામાં આવેલા વાંધાઓ અને રજૂઆતો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે તેઓ સંપાદનના ચોક્કસ હેતુથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતા. જાહેર હેતુમાં અસ્પષ્ટતાનો ભય ઊભો કરવો એ દેખીતી રીતે પાછળથી આવેલા વિચારનું પરિણામ છે. [૯૧૫–જી–એચ; ૯૧૬–એ–બી; ૯૧૭–બી]

૨.૨. સાચું છે, જમીન સંપાદન અધિકારી માટે જાહેર હેતુના વ્યાપમાં ફેરફાર કરવો અથવા તેને વિસ્તૃત કરવો ખુલ્લું નથી કારણ કે તે સરકારના વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રમાં છે. પરંતુ જમીન સંપાદન અધિકારીએ કલમ ૪(૧) હેઠળના નોટિફિકેશનમાં જે ખરેખર ગર્ભિત છે તેને વિસ્તૃત અને સ્પષ્ટ કરીને, આ સંબંધમાં સંભવિત શંકાઓને માત્ર દૂર કરી હતી જેથી કોઈને પણ વાંધાઓ દાખલ કરવામાં કોઈ અડચણ ન આવે. આથી, એવું કહી શકાય નહીં કે જમીન સંપાદન અધિકારીએ તેમના અધિકારક્ષેત્રની બહાર જઈને કામ કર્યું. [૯૧૭–સી–ડી]

મધ્યપ્રદેશ હાઉસિંગ બોર્ડ વિરુદ્ધ મો. શફી, [૧૯૯૨] ૨ એસ.સી.સી. ૧૬૮, ને અલગ પાડવામાં આવ્યો.

અફલાતૂન વિરુદ્ધ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર ઓફ દિલ્હી, [૧૯૭૫] ૪ એસ.સી.સી. ૨૮૫, નો સંદર્ભ લેવામાં આવેલ.

૨.૩. જ્યારે કોઈ પૂર્વગ્રહ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી કે તેનું વ્યાજબી રીતે અનુમાન કરી શકાય તેમ નથી, ત્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રીટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, અસ્પષ્ટ દલીલના આધારે કલમ ૪(૧) હેઠળ નોટિફિકેશનને રદ કરવું અન્યાયી અને અયોગ્ય રહેશે. એવું માની લઈએ કે જાહેર હેતુને સ્પષ્ટ કરવામાં થોડી અસ્પષ્ટતા છે અને શંકાની શક્યતાને નકારી શકાય તેમ નથી, તો પણ બંધારણીય અદાલતોએ અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૧૩૬ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, અલબત્ત, અરજદારની સૈદ્ધાંતિક

અથવા કાલ્પનિક ફરિયાદના આધારે સમગ્ર કાર્યવાહીને જીવલેણ ફટકો મારવો જોઈએ નહીં. જ્યારે વાસ્તવિક અને નોંધપાત્ર ફરિયાદ કરવામાં આવે ત્યારે દરમિયાનગીરી કરવી એ વિવેકાધિકારનો યોગ્ય ઉપયોગ હશે, જેનું નિવારણ ન કરવાથી પીડિત પક્ષકારને પૂર્વગ્રહ અને અન્યાય થશે. જાહેર હેતુની અસ્પષ્ટતા, ખાસ કરીને, આના જેવી બાબતમાં જ્યાં બે મંતવ્યો લેવા શક્ય છે, તે એવી બાબત નથી જે અધિકારક્ષેત્રને અસર કરે છે અને તેથી પૂર્વગ્રહ અને અન્યાયની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવી યોગ્ય રહેશે. [૯૧૭–ઈ–જી]

૩. નીતિ નિવેદનમાં દર્શાવેલ માર્ગદર્શિકાને વાસ્તવિક રીતે જોવી જોઈએ. એક માર્ગદર્શિકા એ છે કે કોઈ પણ મુખ્ય ખેતીલાયક જમીનને ઔદ્યોગિક સ્થળમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવશે નહીં. પરંતુ, રેકોર્ડ પર એવું દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે પ્રશ્ન હેઠળની જમીનો મુખ્ય ખેતીલાયક જમીનો છે જેનો ઉપયોગ પાક ઉગાડવા માટે થતો હતો. વધુમાં, કોર્ટ સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે એવું માની શકાય તેમ નથી કે પ્રસ્તાવિત ડાયમંડ પાર્ક પ્રોજેક્ટ જાહેર આરોગ્ય, સલામતી અથવા સુરક્ષા માટે એટલો હાનિકારક હશે કે જેથી નિકાસ–લક્ષી ઉદ્યોગો સ્થાપીને જે જાહેર હિત સિદ્ધ થાય છે તેને રદબાતલ કરી શકે. [૯૧૮–એફ–જી]

૪. વર્તમાન અને ભવિષ્યની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલી હદ સુધી જમીન સંપાદન કરવી તે નક્કી કરવું મુખ્યત્વે રાજ્ય સરકારના કાર્યક્ષેત્રમાં

છે. જોકે, આ આધાર પર નોટિફિકેશનમાં કોઈ દોષ કાઢી શકાય નહીં. જોકે, એ ઇચ્છનીય છે કે રાજ્ય સરકારે તાજેતરની પરિસ્થિતિના પ્રકાશમાં નવેસરથી આકારણી કરવી જોઈએ અને જમીનનો કોઈ પણ ભાગ જે વધારાનો જણાય તેને બાકાત રાખવો જોઈએ. [૯૧૯–બી–સી]

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: સિવિલ અપીલ નં. ૭૧૩૩ ઓફ ૧૯૯૯.

ડબલ્યુ.પી. નં. ૪૦૩ ના ૧૯૯૭ માં મધ્યપ્રદેશ હાઇકોર્ટના તારીખ ૨૩.૭.૧૯૯૯ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

વીથ

સી.એ. નં. ૭૧૩૪, ૭૧૩૫, ૭૧૩૬ અને ૭૧૩૮ ના ૧૯૯૯.

એસ.એસ. રે, એન.એન. ગોસ્વામી, એસ.કે. જૈન, પ્રદીપ અગ્રવાલ, એ. રંગનાથન, કુમાર કાર્તિકેય, અનિલ વ્યાસ, સુશ્રી અંજલિ દોશી, સુશ્રી રુચિ કોહલી, એલ.પી. સિંહ, એ.પી. ધમીજા, બી.કે. સતીજા, સુશ્રી પ્રતિભા જૈન, વી.કે. ટંખા, મધ્યપ્રદેશના એડવોકેટ જનરલ, અશોક કે. ગુપ્તા, ફારૂક રશીદ, મુકેશ કુમાર, રાજેશ પંચોલી, આર.સી. વર્મા, મુકેશ વર્મા, મનીષ શંકર, આર.એન. પોદ્દાર, એસ.એન. તેરડોલ, બી.વી. બલરામ દાસ, પી.સી. સેન અને એસ.કે. અગ્નિહોત્રી હાજર રહેલા પક્ષકારો તરફથી.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ પી. વેંકટરામા રેડ્ડી દ્વારા આપવામાં આવેલ તથ્યો અને દલીલો:

જમીનધારકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આ અપીલોમાં અપીલકર્તાઓ અને અન્યની માલિકીની ઈન્દોર જિલ્લા અને તહસીલના રંગવાસા ગામમાં આવેલી ૭૩.૩ હેક્ટર સૂકી જમીનના સંપાદનને પડકારવાનો વિષય છે. સદર જમીનનો વિસ્તાર કથિત રીતે 'ડાયમંડ પાર્કની સ્થાપના' ના જાહેર હેતુ માટે લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટ (ત્યારપછી 'એક્ટ' તરીકે ઓળખાશે) ની કલમ ૪(૧) હેઠળ સંપાદન કરવા માટે નોટિફાય કરવામાં આવ્યો હતો. જમીનના આ ટુકડાને ૪૪.૮ હેક્ટર સરકારી જમીન સાથે ઉદ્યોગ વિભાગ અને/અથવા મધ્યપ્રદેશ ઔદ્યોગિક કેન્દ્ર વિકાસ નિગમ લિમિટેડ (ત્યારપછી 'નિગમ' તરીકે ઓળખાશે) ના નિકાલ પર મૂકવાનો હતો, જેથી તે વિવિધ ઔદ્યોગિક એકમોને ફાળવી શકાય– જેમાં મુખ્ય ૯મા સામાવાળા–કંપની છે, આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે ડાયમંડ કટિંગ અને પોલિશિંગ એકમો સ્થાપવા માટે. ૯મા સામાવાળા દ્વારા લેવામાં આવેલી પહેલ પર આ અંગેનો પ્રસ્તાવ મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટર, તરફથી આવ્યો હતો. અધિકારીઓની સંયુક્ત નિરીક્ષણ સમિતિં દ્વારા જમીન નક્કી કરવામા આવ્યા પછી, મધ્યપ્રદેશ સરકાર (વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ વિભાગ) એ સંપાદન માટે 'સૈદ્ધાંતિક રીતે' મંજૂરી આપી હતી. જિલ્લા કલેક્ટર, ઈન્દોરે તારીખ ૨૪.૧.૧૯૯૬ ના તેમના પત્ર દ્વારા સંપાદનની પ્રક્રિયાને ઝડપી બનાવવા સદર અધિનિયમની કલમ ૧૭(૧) ને લાગુ કરવા માટે કમિશનર, ઈન્દોર વિભાગની મંજૂરી માંગી હતી. તે પત્રમાં, કલેક્ટરે ઉલ્લેખ કર્યો

છે કે ભારત તેમજ વિદેશના પ્રતિષ્ઠિત નિકાસકારો આ પાર્કમાં તેમના એકમો સ્થાપે તેવી શક્યતા છે જે ઘણું સારું વિદેશી હુંડિયામણ ઊભું કરશે અને રોજગારીની તકો ઉભી કરશે.

કમિશનરે તારીખ ૨૯.૧.૧૯૯૬ ના સંદેશાવ્યવહાર દ્વારા તેમની મંજૂરી આપી હતી. આના પરિણામે કલેક્ટર અને એક્સ–ઓફિસિયો ડેપ્યુટી સેક્રેટરી ટુ ગવર્નમેન્ટ દ્વારા ૩૦મી જૂન, ૧૯૯૬ ના રોજ અધિનિયમની કલમ ૪(૧) હેઠળ નોટિફિકેશન જારી કરવામાં આવ્યું, જેમને એવું લાગે છે કે સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હતી. એ જ નોટિફિકેશન દ્વારા, કલમ ૫એ હેઠળની પૂછપરછમાં મુક્તિ આપવામાં આવી હતી. નોટિફિકેશનમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે જમીનના નકશાનું એસડીઓ, ઇન્દોર અને જનરલ મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટરની ઑફિસમાં નિરીક્ષણ કરી શકાશે. થોડા દિવસો પછી એટલે કે ૯.૨.૧૯૯૬ ના રોજ સદર અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ ડિક્લેરેશન પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું. કલેક્ટર (જમીન સંપાદન) ને સદર અધિનિયમની કલમ ૯(૨) હેઠળ નોટિસ જારી કર્યાની તારીખથી ૧૫ દિવસ પૂરા થયા પછી કબજો લેવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. કબજો લેવામાં આવે તે પહેલાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રીટ પિટિશનો દાખલ કરવામાં આવી હતી અને યથાસ્થિતિનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. રીટ પિટિશનો અને લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. આ દરમિયાન, એવું લાગે છે કે ૮૦% અંદાજિત વળતરની રકમનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી રૂ. ૨,૧૪,૯૧,૧૧૫ ની રકમ

માટે વચગાળાનો એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કોર્ટમાં દાખલ કરાયેલી એસએલપીઓનો નિકાલ ૧૧.૧૦.૧૯૯૬ ના રોજ મધ્યપ્રદેશ રાજ્યના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતના આધારે કરવામાં આવ્યો હતો કે કલમ ૬ હેઠળનું નોટિફિકેશન પાછું ખેંચી લેવામાં આવશે અને કલમ પએ હેઠળની પ્રક્રિયાને અનુસરવામાં આવશે. તદનુસાર, કલેક્ટર, ઈન્દોર જિલ્લાએ કલમ ૬ હેઠળ ડિક્લેરેશન પાછું ખેંચી લેતું નોટિફિકેશન ૧૫.૧૦.૧૯૯૬ ના રોજ પ્રકાશિત કર્યું. યોગ્ય પૂછપરછ પછી, જમીન સંપાદન અધિકારીએ અપીલકર્તાઓ દ્વારા આગળ મૂકવામાં આવેલા વાંધાઓને ફગાવી દેતો કલમ પએ હેઠળ અહેવાલ સુપરત કર્યો. રિપોર્ટના વાંચન પર, કલેક્ટર તેમજ કમિશનરે સંપાદન સાથે આગળ વધવાનું નક્કી કર્યું. તદનુસાર, કલમ ૬ હેઠળ નવું નોટિફિકેશન ૩.૧.૧૯૯૭ ના રોજ જારી કરવામાં આવ્યું હતું. અગાઉના નોટિફિકેશનની જેમ, જાહેર હેતુનો ઉલ્લેખ 'ડાયમંડ પાર્કની સ્થાપના' તરીકે કરવામાં આવ્યો હતો. આને ફરીથી અપીલકર્તાઓ સહિત નારાજ જમીનધારકો દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે રીટ પિટિશનોને ફગાવી દીધી જે સર્વે નં. ૬૮૪ માં લગભગ ૬૩ એકરમાં હિત ધરાવતા વર્તમાન અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી. તે ચુકાદા સામે, વિશેષ રજા દ્વારા આ અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે. આ કોર્ટે, આઈ.એ.નં. ૨/૨૦૦૧ માં જાહેર કરાયેલ કેટલાક વધારાના તથ્યોની નોંધ લેતા, ૨૯.૮.૨૦૦૧ ના રોજ એક આદેશ પસાર કર્યો જેમાં ચાર પ્રશ્નો ઘડવામાં આવ્યા જેના સંદર્ભમાં હાઈકોર્ટના તારણો માંગવામાં આવ્યા હતા. નીચેના ચાર પ્રશ્નો છે:

(૧) શું મેસર્સ બી. અરુણ કુમાર ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડે તેમના માટે જમીન સંપાદન કરવા જમીનધારકોને વળતર ચૂકવવા માટે રૂ. ૩ કરોડ જમા કર્યા હતા.

(૨) શું આઇ.એ.નં. ૨/૨૦૦૧ માં જણાવેલ તથ્યો અને કાઉન્ટર એફિડેવિટ અને વધુ એફિડેવિટ્સને ધ્યાનમાં લેતાં જમીનનું સંપાદન કંપની માટે હતું અને જાહેર હેતુ માટે ન હતું.

(૩) જો પ્રશ્ન નં. ૧ અને ૨ ના તારણો હકારાત્મક હોય, તો શું ત્યારબાદ મેસર્સ અરુણ કુમાર ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ દ્વારા વળતરની રકમ પાછી ખેંચી લેવાથી સદર અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલ નોટિફિકેશનની અમાન્યતાને અસર થશે નહીં.

(૪) જો મુદ્દા નં. ૧ અને ૨ ના તારણો હકારાત્મક હોય, તો શું રાજ્ય સરકારે પણ જમીનધારકોને ચૂકવવાપાત્ર વળતર માટે આંશિક રીતે ફાળો આપ્યો હતો અને તેની ગેરહાજરીમાં જાહેર હેતુ માટે જમીનનું સંપાદન અમાન્ય છે.

આ પ્રશ્નો અપીલકર્તાઓની એ દલીલના પ્રકાશમાં ઘડવામાં આવ્યા હતા કે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે ન હતું અને તેનો હેતુ માત્ર ૯મા સામાવાળા–કંપની અને તેના સહયોગીઓને લાભ આપવાનો હતો જેમણે સંપાદનની સુવિધા માટે પોતાનું ભંડોળ આપ્યું હતું.

હાઇકોર્ટના તારણો મળ્યા પછી આગળની સુનાવણી માટે બાબતોને લિસ્ટ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો અને કેસોને પાર્ટ–હર્ડ (અડધી સુનાવણી થયેલ) તરીકે ન ગણવાનો વધુ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

હાઇકોર્ટે, તારીખ ૫–૭–૨૦૦૨ ના તેના આદેશ દ્વારા ચારેય મુદ્દાઓ પર પોતાના તારણો નોંધ્યા છે અને તે આ કોર્ટને મોકલી આપ્યા છે. તમામ તારણો અપીલકર્તાઓની વિરુદ્ધ છે અને સ્વાભાવિક રીતે, તેથી, તેમને પડકારવામાં આવી રહ્યા છે.

અમારી સમક્ષ મુખ્યત્વે ચાર દલીલો કરવામાં આવી છે. તે આ છે: ૧. સંપાદન જાહેર હેતુ માટે નથી. સમગ્ર સંપાદન જાહેર હેતુ માટે સંપાદનની આડમાં કંપનીને સંપાદિત જમીન સોંપવા માટેનું એક બહાનું છે. વળતર પેટે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ પણ જાહેર મહેસૂલમાંથી ન હતી, પરંતુ વળતરના ચોક્કસ હેતુ માટે કંપની દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી રકમમાંથી હતી. ૨. કલમ ૪ અને ૬ હેઠળના નોટિફિકેશનમાં દર્શાવેલ જાહેર હેતુ અસ્પષ્ટ છે. ૩. સંપાદન કરવા માટે સૂચિત જમીનનો વિસ્તાર વાજબી જરૂરિયાતો કરતાં ઘણો વધારે છે અને ૪. ઔદ્યોગિક હેતુ માટે જમીન સંપાદન કરવાનો નિર્ણય લેતી વખતે પર્યાવરણીય બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવી ન હતી.

સંબંધિત જોગવાઈઓનું વિશ્લેષણ અને પ્રસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ:

ઉપર જણાવેલી દલીલોને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજવા માટે, સદર અધિનિયમની કેટલીક મૂળભૂત જોગવાઈઓ તરફ ધ્યાન દોરવું અને સદર અધિનિયમના ભાગ II અને ભાગ VII હેઠળ જાહેર હેતુ અને જમીન સંપાદન સંબંધિત સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન કરવું યોગ્ય રહેશે. કલમ ૪(૧) જે સદર અધિનિયમના ભાગ II માં આવે છે તે સત્તાવાર ગેઝેટ વગેરેમાં નોટિફિકેશન પ્રકાશિત કરવાની જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે પણ યોગ્ય સરકારને લાગે કે કોઈપણ વિસ્તારમાં જમીન કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા કંપની માટે જરૂરી છે. તે પછી, અધિકૃત અધિકારી દ્વારા પેટા–કલમ (૨) માં દર્શાવેલ વિવિધ પગલાં લેવામાં આવી શકે છે. કલમ ૩ ના ખંડ (એફ) માં 'જાહેર હેતુ' ની વ્યાપક વ્યાખ્યા છે. આ ખંડ ૧૯૮૪ ના સેન્ટ્રલ એક્ટ ૬૮ દ્વારા ઉમેરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં ઉલ્લેખિત જાહેર હેતુના ઘણા ઉદાહરણો કદાચ સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવતા જાહેર હેતુના દાયરામાં આવરી લેવામાં આવ્યા હોત. બની શકે કે, સંપૂર્ણ સાવચેતીના ભાગરૂપે અથવા કાનૂની વિવાદોને શાંત કરવા માટે, વ્યાપક વ્યાખ્યા ઉમેરવામાં આવી હોય. એક બાબત જે ખાસ ધ્યાન માંગે છે તે ખંડ (એફ) ના અંતે આપેલી શરત છે જેના દ્વારા કંપનીઓ માટે જમીન સંપાદનને 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગના દાયરામાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યું છે. જોકે, આ વિભાજન હોવા છતાં, જાહેર હેતુના દૃષ્ટિકોણથી બોલતા, ભાગ II અને ભાગ VII ની જોગવાઈઓ પરસ્પર વિશિષ્ટ નથી જેની ચર્ચા પાછળથી કરવામાં આવી છે.

જાહેર હેતુનો ખ્યાલ (વ્યાપક વ્યાખ્યા વિના) લગભગ એક સદી અગાઉ બોમ્બે હાઇકોર્ટના વિન્ટેજ નિર્ણયમાં બેચલર, જસ્ટિસ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. હમાબાઈ ફ્રામજી પેટીટ વિરુદ્ધ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર ઈન્ડિયા, એ.આઇ.એર. (૧૯૧૪) પીસી ૨૦ માં, પ્રિવી કાઉન્સિલે બેચલર, જસ્ટિસના ચુકાદામાંથી નીચેના ફકરાને મંજૂરી સાથે ટાંક્યો હતો:

> "મને લાગે છે કે, જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં સામાન્ય વ્યાખ્યાઓ ટાળવી જોઈએ, અને હું લીઝમાં 'જાહેર હેતુ' શબ્દસમૂહની હદને ચોક્કસપણે વ્યાખ્યાયિત કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરતો નથી; એ કહેવું પૂરતું છે કે મારા મતે, આ શબ્દસમૂહમાં, તેનો બીજો કોઈ પણ અર્થ હોય શકે, એક એવો હેતુ, એટલે કે, એક એવો ઉદ્દેશ્ય અથવા લક્ષ્ય શામેલ હોવો જોઈએ જેમાં વ્યક્તિઓના વિશેષ હિતની વિરુદ્ધ, સમુદાયના સામાન્ય હિતનો સીધો અને મહત્વપૂર્ણ રીતે સંબંધ હોય."

ત્યારબાદ પ્રિવી કાઉન્સિલે આગળ અવલોકન કર્યું કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ સરકાર સંપાદનનો હેતુ નક્કી કરવા માટે યોગ્ય નિર્ણાયક છે એટલે કે, શું હેતુ એવો છે કે સમુદાયના સામાન્ય હિતની સેવા થાય છે. તે જ સમયે, યોગ્ય રીતે એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ સંપૂર્ણ નિર્ણાયક નથી. પ્રિવી કાઉન્સિલના આ નિર્ણય અને બેચલર, જસ્ટિસના શબ્દોનો સોમાવંતી વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઇ.એર. (૧૯૬૩) એસ.સી. ૧૫૧ માં બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા

અને આ કોર્ટના અન્ય વિવિધ નિર્ણયોમાં મંજૂરી સાથે સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો હતો.

હવે આપણે કલમ ૬ તરફ વળી શકીએ. તે સરકાર અથવા તેના યોગ્ય અધિકૃત અધિકારી દ્વારા ડિક્લેરેશન કરવાની જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ ચોક્કસ જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા કંપની માટે જરૂરી છે જ્યારે કલમ ૫એ(૨) હેઠળ જો કોઈ અહેવાલ આપવામાં આવ્યો હોય તો તેના પર વિચાર કર્યા પછી સરકાર સંતુષ્ટ થાય છે. તે સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે આવું ડિક્લેરેશન સદર અધિનિયમના ભાગ VII ની જોગવાઈઓને આધીન રહેશે જે 'કંપનીઓ માટે જમીન સંપાદન' શીર્ષક ધરાવે છે. આમ, કલમ ૬ જાહેર હેતુ માટે સંપાદન અને કંપની માટે સંપાદન વચ્ચેના દેખીતા તફાવતને પુનરાવર્તિત કરે છે. કલમ ૬ માં એક મહત્વપૂર્ણ અને નિર્ણાયક પ્રોવિઝો છે જે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે કે કંપની માટે તે પ્રશ્ન પર અસર કરે છે. બીજી પ્રોવિઝો નિર્ધારિત કરે છે કે "આવું કોઈ ડિક્લેરેશન કરવામાં આવશે નહીં સિવાય કે આવી મિલકત માટે આપવામાં આવનાર વળતર કંપની દ્વારા, સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે, જાહેર મહેસૂલમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત અમુક ભંડોળમાંથી ચૂકવવામાં ન આવે". સમજૂતી ૨ પછી સ્પષ્ટ કરે છે કે જ્યાં આપવામાં આવનાર વળતર રાજ્યની માલિકીની અથવા નિયંત્રિત કોર્પોરેશનના ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનું હોય, ત્યાં આવું વળતર જાહેર મહેસૂલમાંથી ચૂકવેલ વળતર માનવામાં આવશે. આમ, જાહેર મહેસૂલમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત અમુક ભંડોળમાંથી સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે વળતરની

ચુકવણી માટેની જોગવાઈ એ એવી અસર માટે ડિક્લેરેશન કરવા માટે અનિવાર્ય શરત છે કે કોઈ ચોક્કસ જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે. ભલે કંપની માટેના સંપાદન પાછળ જાહેર હેતુ હોય, પણ તેને જાહેર હેતુ માટેનું સંપાદન માનવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી વળતરનો ઓછામાં ઓછો અમુક ભાગ જાહેર મહેસૂલમાંથી ચૂકવવાપાત્ર ન હોય જેમાં સ્થાનિક સત્તામંડળનું ભંડોળ અથવા રાજ્યની માલિકીના અથવા નિયંત્રિત કોર્પોરેશનના ભંડોળનો સમાવેશ થાય છે. જો કે, સોમાવંતીના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૬(૧) હેઠળના નોટિફિકેશનમાં સ્પષ્ટપણે એ દર્શાવવાની જરૂર નથી કે સરકારે સંપાદનના ખર્ચનો એક ભાગ ચૂકવવાનું નક્કી કર્યું છે અથવા એવું જણાવવાની પણ જરૂર નથી કે સરકાર સંપાદનના ખર્ચમાં અમુક ફાળો આપવા તૈયાર છે. વધુમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે સંપાદનના ખર્ચ, સંપૂર્ણ અથવા આંશિક, ના સંદર્ભમાં બજેટમાં જોગવાઈનો અભાવ ડિક્લેરેશનની માન્યતાને અસર કરી શકશે નહીં. બંધારણીય બેન્ચના બહુમતી ન્યાયાધીશોએ એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવતો ફાળો નોંધપાત્ર હોવો જરૂરી નથી અને તે કેસમાં આપવામાં આવેલો રૂ. ૧૦૦ નો સાંકેતિક ફાળો કલમ ૬(૧) ની પ્રોવિઝોની જરૂરિયાતોને સંતોષે છે. સંપાદનના કુલ સંભવિત ખર્ચના નાના હિસ્સાનું યોગદાન સત્તાના દુરુપયોગના આધારે ડિક્લેરેશનને અનિવાર્યપણે દૂષિત કરતું નથી, સદર કેસમાંના ચુકાદા મુજબ. સોમાવંતીના કેસને અનુસરીને, જાગે રામ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, [૧૯૭૧] ૧ એસ.સી.સી. ૬૭૧ માં પણ સમાન અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યો હતો. પ્રશ્ન, કે શું જાહેર તિજોરીમાંથી નજીવી

રકમનું યોગદાન કલમ ૬ ની પ્રોવિઝોની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરશે, ફરી એકવાર મનુભાઈ જેઠાલાલ પટેલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, [૧૯૮૩] ૪ એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૫૫૩ માં વિચારણા માટે આવ્યો હતો. ડી.એ. દેસાઈ, જસ્ટિસે સોમાવંતીના કેસનો સંદર્ભ આપ્યા પછી, ત્રણ જજની બેન્ચ વતી બોલતા આ રીતે અવલોકન કર્યું:

> "યોગદાનની રકમને ધ્યાનમાં રાખીને સંપાદનની માન્યતા નક્કી કરવી યોગ્ય નથી પરંતુ યોગદાન આપવા માટેનો હેતુ સંપાદનની બોનાફાઇડ (શુદ્ધબુદ્ધિ) નક્કી કરવામાં મદદ કરશે. વધુમાં મલીમબુ કેસ એ.આઇ.એર. (૧૯૭૮) એસ.સી. ૫૧૫ માં રાજ્યની મહેસૂલમાંથી રૂ. ૧ નું યોગદાન એવું ઠરાવવા માટે પૂરતું માનવામાં આવ્યું હતું કે સંપાદન રાજ્યના ભંડોળ સાથે જાહેર હેતુ માટે હતું. તેથી, જાહેર તિજોરીમાંથી રૂ. ૧ ના યોગદાનને એટલું ભ્રામક કહી શકાય નહીં કે જેથી સંપાદન અમાન્ય થઈ જાય."

સોમાવંતીના કેસમાં, નીચેની ચેતવણી આપવામાં આવી હતી:

> "જોકે, અમે એવું કહેતા સમજવામાં આવવાથી અમારી જાતનું રક્ષણ કરીશું કે દરેક કેસમાં સંપાદનના ખર્ચ તરફ રાજ્ય દ્વારા સાંકેતિક યોગદાન એ કાયદાનું પૂરતું પાલન ગણાશે. આવું યોગદાન કાયદાની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ તે દરેક કેસની હકીકતો પર નિર્ભર રહેશે. વાસ્તવમાં એ હકીકત કે રાજ્યનું

યોગદાન નજીવું છે તે ચોક્કસ સંજોગોમાં એવું સારી રીતે દર્શાવી શકે છે કે રાજ્યની કાર્યવાહી સત્તાનો દુરુપયોગ હતી. અમારા મતે 'ભાગ' નો અર્થ અનિવાર્યપણે નોંધપાત્ર ભાગ એવો થતો નથી અને કોર્ટ સમક્ષ આવતા દરેક કેસમાં તે તપાસવા માટે ખુલ્લું રહેશે કે રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવેલ યોગદાન કાયદાની જરૂરિયાતને સંતોષે છે કે કેમ. આ કિસ્સામાં અમે સંતુષ્ટ છીએ કે તે કાયદાની જરૂરિયાતને સંતોષે છે."

ઇન્દ્રજીત સી. પારેખ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, [૧૯૭૫] ૧ એસ.સી.સી. ૮૨૪ માં આ કોર્ટની ત્રણ જજની બેન્ચે, વધુ સ્પષ્ટતા કર્યા વિના, ઉપરોક્ત ફકરામાંના અવલોકનોને ખૂબ જ સાંકડા અર્થમાં રજૂ કરતા આમ કહ્યું:

"આ કેસમાંના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને કે જાહેર મહેસૂલમાંથી નજીવા યોગદાન કલમ ૬(૧) ની પ્રોવિઝોની જરૂરિયાતને સંતોષશે, અવલોકન "આવું યોગદાન કાયદાની જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ તે દરેક કેસની હકીકતો પર નિર્ભર રહેશે" આવશ્યકપણે કલમ ૬(૧) ની પ્રોવિઝો સિવાયના અન્ય કેટલાક કાયદાની જરૂરિયાતનો સંદર્ભ આપે છે તેવું માનવું જોઈએ. આવો કોઈ કાયદો અમને દર્શાવવામાં આવ્યો ન હતો; અને આ અપીલના હેતુઓ માટે તે અન્ય કાયદો શું હોઈ શકે તેની ચર્ચામાં ઉતરવું જરૂરી નથી."

અન્ય મહત્વપૂર્ણ જોગવાઈ કલમ ૬ ની પેટા–કલમ (૩) છે જે નિર્ધારિત કરે છે કે ડિક્લેરેશન (જે સત્તાવાર ગેઝેટ વગેરેમાં પ્રકાશિત થવું જરૂરી છે) તે અંતિમ પુરાવો (conclusive evidence) ગણાશે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા કંપની માટે જરૂરી છે અને ડિક્લેરેશન પ્રકાશિત થવા પર, યોગ્ય સરકાર સદર અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ અનુસાર જમીન સંપાદિત કરવા સક્ષમ બને છે. આ પેટા–કલમ સોમાવંતીના કેસમાં (ઉપર) આ કોર્ટના અર્થઘટન માટે આવી હતી. કોર્ટે એ વાત પર ભાર મૂક્યો કે પેટા–કલમ (૩) દ્વારા કલ્પવામાં આવેલી અંતિમતા એ માત્ર જરૂરિયાતના પ્રશ્ન પર સરકારના સંતોષ અંગે નથી પરંતુ જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા કંપની માટે જરૂરી છે, જે કિસ્સો હોય, તે પ્રશ્નના સંદર્ભમાં પણ છે. જો કે, વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ કલમ ૬(૧) હેઠળ ડિક્લેરેશનની અંતિમતાના એક મહત્વપૂર્ણ અપવાદને પ્રકાશિત કર્યો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

> "તે અપવાદ એ છે કે જો સત્તાનો દુરુપયોગ થયો હોય તો પીડિત પક્ષકાર દ્વારા ડિક્લેરેશનને પડકારી શકાય છે. અધિનિયમ દ્વારા સરકારને સોંપવામાં આવેલી સત્તા એ અર્થમાં મર્યાદિત સત્તા છે કે તેનો ઉપયોગ ત્યારે જ થઈ શકે છે જ્યારે કોઈ જાહેર હેતુ હોય, કંપનીના હેતુને એક ક્ષણ માટે બાજુ પર રાખતા. જો એવું જણાય કે સરકાર જે બાબતે સંતુષ્ટ છે તે જાહેર હેતુ નથી પરંતુ ખાનગી હેતુ છે અથવા કોઈ હેતુ જ નથી તો સરકારની કાર્યવાહી દુરુપયોગપૂર્ણ ગણાશે કારણ કે તે અધિનિયમ દ્વારા તેને આપવામાં આવેલી

સત્તાને સંબંધિત નથી અને તેનું ડિક્લેરેશન શૂન્ય ગણાશે. આ અપવાદને આધીન, સરકારનું ડિક્લેરેશન અંતિમ ગણાશે."

અપીલકર્તાના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની મુખ્ય દલીલ, અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, સત્તાના દુરુપયોગની દલીલ પર આધારિત છે.

સત્તાના ઉપયોગના ક્ષેત્રમાં સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા ખરાબ ઈરાદો (malafides) સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિરુદ્ધ ગુરદિયાલ સિંહ, એ.આઈ.એર. (૧૯૮૦) એસ.સી. પૃષ્ઠ ૩૧૯ માં ચર્ચા માટે આવ્યો હતો. ક્રિષ્ના ઐય્યર, જસ્ટિસના શબ્દોમાં–

> "ટૂંકમાં કહીએ તો, ખરાબ ઈરાદો જે સત્તાના ઉપયોગને અમાન્ય કરે છે–જેને ક્યારેક સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા સત્તા પરની છેતરપિંડી કહેવામાં આવે છે અને જે ઘણીવાર હેતુઓ, આવેગ અને સંતોષ સાથે ઓવરલેપ થાય છે–તે કાયદેસર લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાના ઢોંગ અથવા દેખાડા દ્વારા સત્તાના મંજૂર હેતુઓથી બહારના અંતની પ્રાપ્તિ છે.
>
> જ્યારે સત્તા ધરાવનાર વ્યક્તિ સત્તાના ઉપયોગમાં તે હેતુઓ સિવાયના વિચારોથી પ્રભાવિત થાય છે જેના પ્રમોશન માટે સત્તા સોંપવામાં આવી હોય, ત્યારે કોર્ટ તેને સત્તાનો દુરુપયોગ કહે છે અને ભ્રમણાથી છેતરાતી નથી....

સત્તા પરની છેતરપિંડી આદેશને રદબાતલ કરે છે જો તેનો ઉપયોગ નિર્ધારિત અંત માટે શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં ન આવે. આ સંદર્ભમાં છેતરપિંડી એ નૈતિક અધોગતિ સમાન નથી અને તે એવા તમામ કિસ્સાઓને આવરી લે છે કે જેમાં પડકારવામાં આવેલ કાર્યવાહીનો ઉદ્દેશ્ય સત્તાના હેતુ અને ઈરાદાની બહાર હોય, પછી ભલે તે દ્વેષપૂર્ણ હોય કે નમ્ર હોય. જો હેતુ ભ્રષ્ટ હોય તો પરિણામી કૃત્ય ખરાબ છે. જો સત્તાના વ્યાપથી બહારના અથવા કાયદાથી અસંબંધિત વિચારો, ચુકાદામાં પ્રવેશે છે અથવા કાર્યવાહીને પ્રેરે છે, તો ખરાબ ઈરાદો અથવા સત્તા પરની છેતરપિંડી સંપાદન અથવા અન્ય સત્તાવાર કૃત્યને દૂષિત કરે છે."

કાયદાનું ઉપરોક્ત સ્પષ્ટીકરણ એ સાચી દિશા અથવા તપાસનો માર્ગ ખોલે છે જે કોર્ટે પેટા–કલમ (૩) હેઠળ તેને આપવામાં આવેલ કાનૂની રક્ષણ દ્વારા ઉન્નત કરાયેલ કલમ ૬(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલા ડિક્લેરેશનની માન્યતા ચકાસવા માટે અનુસરવો જોઈએ.

આ રેખાઓ પર આગળ વધવા માટે, કેટલાક ચુકાદાઓમાં આ કોર્ટ દ્વારા સમજ્યા મુજબ જાહેર હેતુની વ્યાપકતા અને રૂપરેખાની નોંધ લેવી પડશે. અમે અગાઉ બેચલર, જસ્ટિસ દ્વારા લગભગ એક સદી પહેલા જણાવ્યા મુજબ 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગનો વ્યાપક અને સામાન્ય અર્થ નોંધ્યો છે. ખાનગી ક્ષેત્ર દ્વારા ઉદ્યોગો સ્થાપવાના ચોક્કસ સંદર્ભમાં, જાહેર હેતુ અંગે આ કોર્ટનો દૃષ્ટિકોણ કેટલાક નિર્ણયો પરથી જાણી શકાય છે જેનો અમે સંદર્ભ લઈશું.

જાગે રામના કેસમાં (ઉપર) કલમ ૪ અને ૬ હેઠળના નોટિફિકેશનમાં દર્શાવેલ જાહેર હેતુ "ચીનાઈ માટી અને પોર્સેલિનના વાસણોના ઉત્પાદન માટે ફેક્ટરીની સ્થાપના" હતો. રાજ્ય સરકારે જમીનના ખર્ચ પેટે રૂ. ૧૦૦ નું યોગદાન આપ્યું હતું જેમ કે સોમાવંતીના (ઉપર) કેસમાં કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રશ્ન એ ઉભો થયો કે શું સરકાર માટે સદર અધિનિયમના ભાગ VII હેઠળ સંપાદન સાથે આગળ વધવું જરૂરી હતું. ભાગ VII હેઠળ સંપાદનનો આશરો લેવાની જરૂર ન હોવાનું ઠરાવીને, આ કોર્ટે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવા આગળ વધી કે શું સંપાદનનો હેતુ જાહેર હેતુ માટે હતો. કોર્ટ વતી બોલતા કે.એસ. હેગડે, જસ્ટિસે આ રીતે અવલોકન કર્યું:

> "એ હકીકતને નકારી શકાય નહીં કે નવા ઉદ્યોગની શરૂઆત એ જાહેર હિતમાં છે. રાજ્ય સરકાર વતી દાખલ કરવામાં આવેલી એફિડેવિટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે હરિયાણાના નવા રાજ્યમાં ઉદ્યોગોનો અભાવ હતો અને પરિણામે બેરોજગારીની સમસ્યાનો સામનો કરવો મુશ્કેલ બની ગયો હતો. એ હકીકતને પણ નકારી શકાય નહીં કે વિસ્તારનું ઔદ્યોગિકરણ જાહેર હિતમાં છે. તે ઉપરાંત, ઉદ્યોગની શરૂઆત જાહેર હિતમાં છે કે નહીં તે પ્રશ્ન મૂળભૂત રીતે સરકારે નક્કી કરવાનો છે. તે એક સામાજિક–આર્થિક પ્રશ્ન છે. આ કોર્ટ તે પ્રશ્નમાં જવાની સ્થિતિમાં નથી. જ્યાં સુધી એવું સ્થાપિત ન થાય કે સંપાદન કોઈ બાહ્ય હેતુ માટે કરવામાં આવી રહ્યું છે, સરકારનું ડિક્લેરેશન કે તે જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવે છે

તે પડકારવા માટે ખુલ્લું નથી. કલમ ૬(૩) કહે છે કે સરકારનું ડિક્લેરેશન કે કરવામાં આવેલ સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે તે અંતિમ પુરાવો ગણાશે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે. જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે સત્તાનો દુરુપયોગ થયો હતો, ત્યાં સુધી આ કોર્ટ માટે તે ડિક્લેરેશનની પાછળ જવાનું અને એ શોધવાનું ખુલ્લું નથી કે કોઈ ચોક્કસ કેસમાં જે હેતુ માટે જમીનની જરૂર હતી તે જાહેર હેતુ હતો કે નહીં શ્રીમતી સોમાવંતી અને અન્ય વિરુદ્ધ ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને રાજા આનંદ બ્રહ્મા શાહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. જુઓ. આ કેસની હકીકતો પર, જે હેતુ માટે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હતી તે જાહેર હેતુ છે તેમાં ભાગ્યે જ કોઈ શંકા હોઈ શકે."

સોમાવંતીના કેસમાં, રેફ્રિજરેશન કોમ્પ્રેસર્સ અને આનુષંગિક સાધનોના ઉત્પાદન માટે ફેક્ટરીની સ્થાપનાને જાહેર હેતુ માટે હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. પંજાબ જેવા રાજ્ય માટે આવા ઉદ્યોગનું મહત્વ, જ્યાં ફાજલ ખોરાક અને ડેરી ઉત્પાદનો હતા, વિદેશી હુંડિયામણ સંસાધનોનું સંભવિત સર્જન અને રોજગારીની તકોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી હતી અને ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉદ્યોગ સ્થાપવામાં જાહેર હેતુ સામેલ હતો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "તેના મુખ પર જ, તેથી, આ પ્રકારની ફેક્ટરી અસ્તિત્વમાં લાવવી એ જાહેર જનતા માટે ફાયદાકારક હેતુ હશે, ભલે તે ખાનગી સાહસ હોય." જાગેરામના કેસના નિર્ણયને આ કોર્ટ દ્વારા બાજીરાવ ટી. કાટે વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર,

[૧૯૯૫] ૨ એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૪૪૨ માં મંજૂરી સાથે ટાંકવામાં આવ્યો હતો. આર.એલ. અરોરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ, એ.આઈ.એર. (૧૯૬૪) એસ.સી. પૃષ્ઠ ૧૨૩૦ માં આ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચે અવલોકન કર્યું હતું કે ટેક્સટાઈલ મશીનરીના ભાગોના ઉત્પાદન માટે ફેક્ટરી સ્થાપવાના સંબંધમાં કામો હાથ ધરવા માટે જમીન સંપાદન પાછળ નિશ્ચિત જાહેર હેતુ હતો. જોકે, તે ભાગ VII હેઠળના સંપાદનના કેસના સંદર્ભમાં હતું.

આ નિર્ણયો સ્થાપિત કરે છે કે ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગ સ્થાપવા માટે જમીન સંપાદનમાં જાહેર હેતુ સામેલ છે કારણ કે તે છેવટે લોકોને લાભ કરશે. જો કે, અમે એ ઉમેરવા માંગીશું કે કોઈપણ અને દરેક ઉદ્યોગ માટે જરૂરી નથી કે તે જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપે અને એવા અપવાદો હોઈ શકે છે જે જાહેર હેતુને નકારે છે. પરંતુ, એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જાહેર હેતુના અસ્તિત્વ અંગે સરકારના સંતોષમાં હળવાશથી દોષ કાઢી શકાય નહીં અને તે કોર્ટના મનમાં સર્વોપરી રહેવું જોઈએ.

જાહેર હેતુ માટેના સંપાદનને સંચાલિત કરતી મુખ્ય જોગવાઈઓ અને પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોની નોંધ લીધા પછી, કંપનીઓ માટે જમીન સંપાદન સાથે કામ કરતા ભાગ VII તરફ વળવાનો આ સમય છે. મહત્વનો મુદ્દો જે અમે શરૂઆતમાં પ્રકાશિત કરવા માંગીએ છીએ તે એ છે કે ભાગ VII હેઠળનું સંપાદન જાહેર હેતુના તત્વથી અલગ નથી. જાહેર હેતુનો ખ્યાલ ભાગ VII ની સમગ્ર

શ્રેણીમાં પણ ચાલે છે. 'કંપની' ને કલમ ૩(ઈ) દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે જેમાં (i) સરકારી કંપની સિવાય કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૩ ના અર્થમાં એક કંપની, (ii) ખંડ (સીસી) માં ઉલ્લેખિત કો–ઓપરેટિવ સોસાયટી સિવાયની સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી સોસાયટી અને (iii) ખંડ (સીસી) માં ઉલ્લેખિત કો–ઓપરેટિવ સોસાયટી સિવાયના કોઈપણ રાજ્યમાં અમલમાં રહેલા કો–ઓપરેટિવ સોસાયટીઓને લગતા કાયદા દ્વારા સંચાલિત કો–ઓપરેટિવ સોસાયટીનો સમાવેશ થાય છે. ૧૦૦ થી ઓછા કામદારોને રોજગાર ન આપતી અને કલમ ૩૮–એ માં ઉલ્લેખિત અન્ય જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતી ઔદ્યોગિક સંસ્થાને પણ ભાગ VII ના હેતુઓ માટે કંપની માનવામાં આવે છે. ઉપર વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ કંપની માટે જમીન સંપાદન કરવા માટે, યોગ્ય સરકારની પૂર્વ સંમતિ એ પ્રથમ જરૂરિયાત છે અને બીજું કલમ ૪૧ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો કંપની દ્વારા કરારનો અમલ એ બીજી આવશ્યક ઔપચારિકતા છે. કલમ ૪૦ ફરજ પાડે છે કે યોગ્ય સરકાર દ્વારા સંમતિ આપવી જોઈએ નહીં સિવાય કે તે સંતુષ્ટ હોય કે (૧) સંપાદનનો હેતુ કામદારો માટે રહેણાંક મકાનો બાંધવા અથવા તેની સાથે જોડાયેલી સુવિધાઓ પૂરી પાડવા માટે જમીન મેળવવાનો છે; (૨) કે કંપની માટે કોઈ મકાન અથવા કાર્યના નિર્માણ માટે સંપાદન જરૂરી છે જે કોઈ ઉદ્યોગ અથવા કાર્યમાં જોડાયેલી છે અથવા જોડાવા જઈ રહી છે જે જાહેર હેતુ માટે છે; અને (૩) કે સૂચિત સંપાદન એવા કોઈ કાર્યના નિર્માણ માટે છે જે જાહેર જનતા માટે ઉપયોગી થવાની સંભાવના છે. કલમ ૪૧ દ્વારા કલ્પવામાં આવેલ કરારનો હેતુ આ

આવશ્યકતાઓના પાલનને સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. તેનો હેતુ એ પણ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે સંપાદનનો સમગ્ર ખર્ચ સંબંધિત કંપની દ્વારા ઉઠાવવામાં આવે અને સરકારને ચૂકવવામાં આવે. આમ, એ જોવા મળે છે કે કંપની માટે સંપાદનના કિસ્સામાં પણ, જાહેર હેતુને ટાળવામાં આવતો નથી. તે અનુસરે છે, તેથી, કે જાહેર હેતુનું અસ્તિત્વ અથવા બિન–અસ્તિત્વ એ ભાગ II હેઠળના સંપાદન અને ભાગ VII હેઠળના સંપાદન વચ્ચેનો પ્રાથમિક ભેદ પાડનાર પરિબળ નથી. તફાવતનો સાચો મુદ્દો સંપાદનનો ખર્ચ આવરી લેવા માટે ભંડોળનો સ્ત્રોત હોય તેવું લાગે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝો બે પ્રકારના સંપાદન માટે મુખ્ય વિભાજક આધાર છે. શ્રીનિવાસ કો–ઓપરેટિવ હાઉસ બિલ્ડિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિરુદ્ધ મેડમ જી. શાસ્ત્રી, [૧૯૯૪] ૪ એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૬૭૫] ના ફકરા ૧૨ માં આ કોર્ટ દ્વારા આ મુદ્દા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે:

> "...ફક્ત કંપની માટે સંપાદનના કિસ્સામાં, ભાગ VII ની જરૂરિયાતોને સંતોષ્યા વિના ડિક્લેરેશન કરી શકાય નહીં. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જાહેર હેતુ માટે કંપની માટેનું સંપાદન ભાગ VII ની જોગવાઈઓ સિવાય અન્યથા કરી શકાતું નથી, જો સંપાદનનો ખર્ચ અથવા ખર્ચનો એક ભાગ જાહેર ભંડોળમાંથી આવવાનો હોય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સંપાદન માટેની આવશ્યક શરત જાહેર હેતુ માટે છે અને સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે જાહેર ભંડોળમાંથી ઉઠાવવો જોઈએ..."

આર.એલ. અરોરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ, એ.આઈ.એર. (૧૯૬૨) એસ.સી. પૃષ્ઠ ૭૬૪ માં બંધારણીય બેન્ચ વતી બોલતા વાન્ચુ, જસ્ટિસ દ્વારા કાનૂની સ્થિતિ સ્પષ્ટ અને સંક્ષિપ્ત રીતે જણાવવામાં આવી છે. આ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે:

> "તેથી, જોકે કલમ ૪ અને ૬ માં 'જાહેર હેતુ' શબ્દોનો સમાન અર્થ છે, જ્યારે સંપાદન કલમ ૬ હેઠળ કંપની માટે હોય ત્યારે કલમ ૪૦ અનુસાર પ્રતિબંધિત અર્થમાં તેમને વાંચવા જોઈએ. એક કિસ્સામાં, કલમ ૬ હેઠળનું નોટિફિકેશન એવું કહેશે કે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે, બીજા કિસ્સામાં નોટિફિકેશન એવું કહેશે કે તે કંપની માટે છે. કલમ ૬(૧) ની પ્રોવિઝો દર્શાવે છે કે જ્યાં સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે, ત્યાં વળતર સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે જાહેર મહેસૂલમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત અમુક ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનું રહે છે. જો કે જ્યાં સંપાદન કંપની માટે હોય, ત્યાં વળતર સંપૂર્ણપણે કંપની દ્વારા ચૂકવવામાં આવશે. જોકે, તેથી, જ્યાં સંપાદન યા તો જાહેર હેતુ માટે હોય અથવા કંપની માટે હોય ત્યાં આ તફાવત છે, બે હેતુઓ માટેના સંપાદન વચ્ચે સંપૂર્ણ દ્વિભાજન નથી અને એવું જાળવી શકાતું નથી કે જ્યાં સંપાદન મુખ્યત્વે કંપની માટે હોય ત્યાં તે હંમેશા ભાગ VII હેઠળની કાર્યવાહી પહેલાં હોવું જોઈએ અને

વળતર હંમેશા કંપની દ્વારા સંપૂર્ણપણે ચૂકવવું જોઈએ. કેસોનો ત્રીજો વર્ગ શક્ય છે જ્યાં સંપાદન મુખ્યત્વે કંપની માટે હોઈ શકે છે પરંતુ તે જ સમયે જાહેર હેતુ માટે પણ હોઈ શકે છે અને વળતરનો સંપૂર્ણ અથવા આંશિક ભાગ જાહેર મહેસૂલમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત અમુક ભંડોળમાંથી ચૂકવવામાં આવી શકે છે. આવા કિસ્સામાં જોકે સંપાદન એવું લાગી શકે છે કે તે મુખ્યત્વે કંપની માટે છે, તે કલમ ૬ ના તે ભાગ દ્વારા આવરી લેવામાં આવશે જે નિર્ધારિત કરે છે કે જાહેર હેતુ માટે સંપાદન કરી શકાય છે જો વળતરનો સંપૂર્ણ ભાગ જાહેર મહેસૂલમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત અમુક ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનો હોય. પંડિત ઝંડુ લાલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઇ.એર. (૧૯૬૧) એસ.સી. ૩૪૩ માં આવો કિસ્સો હતો].....

.....જ્યાં સંપાદન કંપની માટે હોય અને તેનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે કંપની દ્વારા પોતે જ ઉઠાવવાનો હોય ત્યાં જ ભાગ VII ની જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે."

આમ સંબંધિત જોગવાઈઓના ન્યાયિક અર્થઘટનની અસર હેઠળ જાહેર હેતુ માટે સંપાદન અને ભાગ VII સંપાદન વચ્ચેનો તફાવત ધૂંધળો બની ગયો છે. મુખ્ય અને કદાચ નિર્ણાયક તફાવત એ હકીકતમાં રહેલો છે કે સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે જાહેર ભંડોળમાંથી આવે છે કે

કેમ. અહીં ફરીથી, સરકાર દ્વારા નજીવા અથવા સાંકેતિક યોગદાનને પણ કલમ ૬ ની બીજી પ્રોવિઝોનું પૂરતું પાલન માનવામાં આવ્યું હતું, જેમ કે અસંખ્ય નિર્ણયોમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે. ચોખ્ખું પરિણામ એ છે કે માત્ર નાની રકમનું યોગદાન આપીને, સરકાર દ્વારા સંપાદનનું સ્વરૂપ અને પેટર્ન બદલી શકાય છે. અંતિમ વિશ્લેષણમાં, જે ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગ સ્થાપવા માટેની સુવિધા માટેનું સંપાદન માનવામાં આવે છે, જો સરકાર માત્ર વળતર પેટે નજીવી રકમની ચુકવણી મંજૂર કરવા આગળ આવે તો તેને જાહેર હેતુ માટેના સંપાદનના પાત્ર સાથે જોડી શકાય છે. કાયદાની વર્તમાન સ્થિતિમાં, તે જ સાચી સ્થિતિ હોવાનું જણાય છે.

શું કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે

હવે, અમે વર્તમાન કેસની હકીકતો પર પાછા આવીએ છીએ અને ઉપર ચર્ચા કરેલા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને સંપાદનની માન્યતા ચકાસીએ છીએ. સૌ પ્રથમ, અમે લંબાણપૂર્વક દલીલ કરાયેલા પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવીશું – એટલે કે, કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝોનું પાલન થયું હતું કે કેમ. દેખીતી રીતે, જો વળતરની રકમનો કોઈ ભાગ જાહેર મહેસૂલમાંથી ચૂકવવાનો ન હોય, તો જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી હોવાની ડિક્લેરેશન માન્ય રીતે કરી શકાઈ ન હોત અને સંપાદનને જાહેર હેતુ માટેનું ગણી શકાય નહીં. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, સોમાવંતીના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૬(૧) હેઠળના નોટિફિકેશનમાં તેના મુખ પર જ એવો ઉલ્લેખ હોવો જરૂરી નથી કે સરકારે

સંપાદનના ખર્ચનો એક ભાગ ઉઠાવવાનું નક્કી કર્યું છે અથવા તે અમુક ફાળો આપવા તૈયાર છે, બજેટ જોગવાઈની ગેરહાજરી પણ ડિક્લેરેશનની માન્યતાને અસર કરશે નહીં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું. તેમ છતાં, સ્પષ્ટ સંકેત હોવો જોઈએ કે સરકાર સંપાદનના ખર્ચનો ઓછામાં ઓછો એક ભાગ ઉઠાવવા જઈ રહી છે. સ્વાભાવિક રીતે, કોર્ટે પ્લીડિંગ્સ સહિતના રેકોર્ડને જોવો પડે છે અને ડિક્લેરેશન પહેલાં અને પછીની ઘટનાઓને ધ્યાનમાં લેવાની મનાઈ નથી. આ કોર્ટને સબમિટ કરાયેલા તારણોમાં હાઈકોર્ટે સરકાર વતી આપેલા નિવેદનની નોંધ લીધી કે તે ચૂકવવાપાત્ર વળતરની રકમ માટે જરૂરી બજેટ ફાળવણી કરવા તૈયાર છે. જો કે, સરકારના સંપાદનના ખર્ચનો એક ભાગ ઉઠાવવાના નિર્ણયને દર્શાવતો કોઈ રેકોર્ડ હાઈકોર્ટ કે આ કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ, તે ખરેખર બિનમહત્વપૂર્ણ છે કારણ કે એવું ઠરાવવા માટે પૂરતી સામગ્રી છે કે નિગમ, જે નિર્વિવાદપણે રાજ્યની માલિકીનું અને નિયંત્રણ હેઠળ છે, તેણે જાતે જ ૭.૬.૧૯૯૬ ના રોજ કરવામાં આવેલા વચગાળાના એવોર્ડની અપેક્ષામાં પ્રારંભિક તબક્કે પણ વળતર પેટે નોંધપાત્ર રકમની ચુકવણી કરવા આગળ વધ્યું છે. ૨૬.૨.૧૯૯૬ ના ચેક દ્વારા જનરલ મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટર મારફતે કચ્છ સામાવાળા (નિગમ) દ્વારા રૂ. ૧.૫ કરોડની ચુકવણી કરવામાં આવી હતી. આ એક સ્પષ્ટ સંકેત છે કે રાજ્યની માલિકીના કોર્પોરેશન, એટલે કે નિગમે સંપાદનનો ખર્ચ ઉઠાવવાનો હતો અને પ્રથમ પગલા તરીકે, તેણે રૂ. ૧.૫ કરોડની ચુકવણી કરી હતી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા ભંડોળ મંજૂર કરવાના આશ્વાસન પરથી એવું સૂચિત થાય છે કે જો ભંડોળની અછત વર્તાય, તો સરકાર નિગમને

સંપાદનનો ખર્ચ પૂરો કરવા સક્ષમ બનાવવા જરૂરી નાણાકીય જોગવાઈ કરવા માટે તૈયાર છે. "ઔદ્યોગિક નીતિ અને એક્શન પ્લાન, ૧૯૯૪" શીર્ષકવાળા દસ્તાવેજમાં પેરા ૭.૧૯ માં જણાવાયું છે કે "નિગમ રાજ્યમાં મોટા અને મધ્યમ ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે કામ કરશે".

અપીલકર્તાઓના જણાવ્યા મુજબ, જમીન સંપાદન કલેક્ટરને નિગમ દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી રકમ મેસર્સ અરુણ કુમાર ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ (ત્યારપછી 'એકેઆઈ લિમિટેડ (AKI Ltd.)' તરીકે ઓળખાશે) પાસેથી વળતરની રકમની એડવાન્સ ચુકવણી પેટે મળેલી રકમમાંથી હતી અને તે માત્ર જમીન સંપાદન અધિકારીને મોકલી દેવામાં આવી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે એકેઆઈ લિમિટેડ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી રકમ ન હોત તો, નિગમ પાસે આવી ચુકવણી કરવા માટે કોઈ ભંડોળ ઉપલબ્ધ ન હોત. ઘટનાઓનો ક્રમ અને એ હકીકત કે સામાવાળાઓએ ચેક સાથે જોડાયેલ કવરિંગ લેટર રજૂ કર્યો નથી તે એવું અનુમાન ઊભું કરે છે કે વળતરની રકમ પેટે કંપની દ્વારા જારી કરાયેલ ચેક નિગમ દ્વારા ફક્ત જમીન સંપાદન અધિકારીને સોંપી દેવામાં આવ્યો હતો. તેથી, એવો આગ્રહ રાખવામાં આવે છે કે ભંડોળનો સ્ત્રોત જાહેર મહેસૂલ ન હતો, પરંતુ, તે લાભાર્થી કંપનીનું ખાનગી ભંડોળ હતું. બીજી બાજુ, સામાવાળાઓનું એવું સ્ટેન્ડ રહ્યું છે કે કંપની દ્વારા જારી કરાયેલ ચેક એડવાન્સ લીઝ પ્રીમિયમ પેટે હતો અને આવી ચુકવણી મેમોરેન્ડમ ઓફ અન્ડરસ્ટેન્ડિંગ (એમઓયુ) ની શરતો મુજબ કરવામાં આવી હતી. હાઇકોર્ટને

દસ્તાવેજી પુરાવાઓ એટલે કે, ૨૦.૨.૧૯૯.૫ ના રોજ એકેઆઈ લિમિટેડને આપવામાં આવેલી પહોંચ અને કેશ બુકની એન્ટ્રીઓ પરથી નિગમ અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલા બચાવ માટે પૂરતું સમર્થન મળ્યું. હકીકતમાં, સુનાવણી દરમિયાન અસલ પહોંચ બુક અમારી સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી. વિવાદ ઊભો થયા પછી કોઈ ચોક્કસ પહોંચ તૈયાર કરવામાં આવી હતી તેવું અનુમાન કરવા માટે કોઈ આધાર નથી. તદુપરાંત, નિગમ અને બે કંપનીઓ, એટલે કે મેસર્સ બી. અરુણ કુમાર ગ્રુપ ઓફ કંપનીઝ અને રોઝી બ્લુ ઓફ એન્ટવર્પ, બેલ્જિયમ વચ્ચે થયેલ એમઓયુ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે સદર કંપનીઓ લીઝ પ્રીમિયમની રકમ અગાઉથી નિગમમાં જમા કરાવવા માટે તૈયાર હતી. હાઈકોર્ટમાં દાખલ કરાયેલ સર–રિજોઈન્ડર એફિડેવિટમાં એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે અને તે અંગે કોઈ વિવાદ નથી કે નિગમને ઔદ્યોગિક એકમોને જમીન ફાળવવા, લીઝ ડીડ્સ કરવા અને પ્રીમિયમ વસૂલવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. સાચું છે, રેકોર્ડ પર એવું બતાવવા માટે કંઈ નથી કે કંપની દ્વારા ચેક જારી કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી લીઝ પ્રીમિયમ અથવા ચૂકવવાપાત્ર એડવાન્સ રકમ નક્કી કરવામાં આવી હતી. લીઝ પ્રીમિયમ પેટે તે તબક્કે કોઈપણ રકમની ચુકવણી અકાળ હતી, પરંતુ, હકીકત એ છે કે એમઓયુ ની શરતો હેઠળ, જે કંપનીઓ એમઓયુમાં પક્ષકાર હતી તેમણે લીઝ પ્રીમિયમની રકમ અગાઉથી જમા કરાવવાની તેમની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. બીજા દૃષ્ટિકોણથી જોઈએ તો, કંપની દ્વારા ચુકવણી કરવામાં આવી ત્યાં સુધી કોઈ વચગાળાનું વળતર નક્કી કરવામાં આવ્યું ન હતું અને એમઓયુમાં વળતરની રકમનો કોઈ ઉલ્લેખ ન હતો

અને જો એમ હોય તો, એવું માની લેવાનું કોઈ કારણ નથી કે રકમ કંપની દ્વારા એડવાન્સ વળતરની રકમ તરીકે જમા કરવામાં આવી હતી. આ સ્થિતિમાં, હાઇકોર્ટ વ્યવસાયના સામાન્ય ક્રમમાં જાળવવામાં આવતા દસ્તાવેજો/પુસ્તકો પર આધાર રાખવામાં અને એવું નિષ્કર્ષ નોંધવામાં સંપૂર્ણપણે વાજબી હતી કે રૂ. ૩ કરોડ માટેનો ચેક એકેઆઈ લિમિટેડ દ્વારા એડવાન્સ લીઝ પ્રીમિયમ તરફ જારી કરવામાં આવ્યો હતો. કવરિંગ લેટર રજૂ ન કરવો જે કચ્છા સામાવાળાના જણાવ્યા મુજબ તેના રેકોર્ડ પર નથી, તે અપીલકર્તાઓની તરફેણમાં મુદ્દાને સાબિત કરતું નથી. એકંદર ચિત્ર જોતાં, અમે એવું ઠરાવી શકતા નથી કે આ બાબતે હાઇકોર્ટનો નિષ્કર્ષ વિકૃત અથવા અસમર્થનીય છે.

અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કર્યા મુજબ એ વાત એકદમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે કંપની દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી રકમનો ઉપયોગ જમીન સંપાદન અધિકારી દ્વારા ૭.૬.૧૯૯૬ ના રોજ નક્કી કરવામાં આવેલી વચગાળાના વળતરની રકમના અમુક ભાગની ચુકવણી કરવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો અને આ રકમની ગેરહાજરીમાં, નિગમ પાસે આવી ચુકવણી કરવા માટે પૂરતું રોકડ બેલેન્સ ન હતું. આપણે એવું અનુમાન લગાવવા સુધી પણ જઈ શકીએ છીએ કે પૂરી સંભાવના છે કે, નિગમે કંપનીને રફ એન્ડ રેડી ધોરણે એમઓયુની શરતો અનુસાર લીઝની રકમ માટે એડવાન્સ પેમેન્ટ કરવા માટે સલાહ આપી હશે અથવા મનાવી હશે, જેથી સદર રકમનો ઉપયોગ નિગમ દ્વારા વચગાળાના વળતર માટે ચૂકવણી કરવા માટે થઈ શકે. તેથી, બંને પક્ષોની

સમજમાં એવું હોઈ શકે કે કંપની દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી રકમ નિગમની વચગાળાના વળતર માટે ચૂકવણી કરવાની જવાબદારી નિભાવવા માટે જશે. તેમ છતાં, તે અપીલકર્તાઓના એ સ્ટેન્ડને કોઈ પણ રીતે સમર્થન આપતું નથી કે વળતરની રકમ જાહેર મહેસૂલમાંથી આવી ન હતી. એકવાર એડવાન્સ લીઝ પ્રીમિયમ પેટે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ, ભલે રફ એન્ડ રેડી ધોરણે હોય, નિગમની રકમમાં જમા થઈ જાય, દેખીતી રીતે, તે નિગમનું ભંડોળ બની જાય છે. આવા ભંડોળનો ઉપયોગ, જ્યારે વળતરની ચુકવણીના હેતુ માટે, સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે કરવામાં આવે છે, ત્યારે સમજૂતી ૨ સાથે વાંચતાં કલમ ૬(૧) ની બીજી પ્રોવિઝોની જરૂરિયાતોને સંતોષે છે. ભંડોળની ઉત્પત્તિ એ નિર્ણાયક પરિબળ નથી, પરંતુ તેની વર્તમાનમાં માલિકી મહત્વની છે.

શું સંપાદન ખાનગી હેતુ માટે છે અને સત્તાના દુરુપયોગથી દૂષિત છે

હવે આપણે જાહેર હેતુ અને સત્તાના દુરુપયોગના પ્રશ્ન પર અપીલકર્તાઓની દલીલના આગામી મહત્વના પાસા પર વિચાર કરવો જોઈએ. સૂચિત સંપાદન, એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે, મુખ્યત્વે અને મોટાભાગે સામાવાળા કંપની અને એન્ટવર્પની રોઝી બ્લુ નામની બીજી કંપનીના હિતોને પૂરી કરવા માટે છે જેમણે એકસાથે રાજ્યની માલિકીના કોર્પોરેશન સાથે મેમોરેન્ડમ ઓફ અન્ડરસ્ટેન્ડિંગ (એમઓયુ) માં પ્રવેશ કર્યો હતો. જો કે, સદર અધિનિયમના ભાગ VII ની જરૂરિયાતોને બાયપાસ કરીને, સંપાદનને એવો વળાંક આપવામાં આવ્યો જાણે કે તે જાહેર હેતુ માટે હોય. સમગ્ર પ્રક્રિયા સત્તાના

દુરુપયોગનું ઉદાહરણ છે અને, તેથી, તે રાજ્ય સરકારની સત્તાઓથી બહાર (ultravires) છે. એડવાન્સ વળતરની રકમની ચુકવણી માટેના નાણાં સામાવાળા કંપનીના સ્ત્રોતમાંથી આવ્યા હતા જેને સરકારે જમીનનો મોટો ભાગ ફાળવવાની પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવી હતી. આ છેલ્લા મુદ્દા પર અમે અગાઉ જ ચર્ચા કરી છે અને તેથી અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલા અન્ય પરિબળો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના મતે, નીચેના તથ્યો અને સંજોગો (વળતરની ચુકવણીના સ્ત્રોત સિવાય), એવા સ્વાભાવિક અને તાર્કિક નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે સંપાદન, જોકે તેને જાહેર હેતુના સંપાદન તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું, વાસ્તવમાં ખાનગી હેતુ પૂરો પાડવા માટે હતું.

આ બધું ૧૩.૯.૧૯૯૫ ના રોજ એકેઆઈ લિમિટેડ (આર–૯/આર–૧૦) વતી વ્યક્તિગત અને લેખિત રજૂઆતથી શરૂ થયું. બીજા જ દિવસે, ઉદ્યોગ વિભાગના અધિક સચિવે ઇન્દોર વિભાગના કમિશનરને મુખ્યમંત્રી દ્વારા આપવામાં આવેલ આશ્વાસન વિશે જાણ કરી કે ઇન્દોર નજીક ૧૫૦–૨૦૦ એકર યોગ્ય જમીન ડાયમંડ પોલિશિંગ અને પ્રોસેસિંગ માટે નવો અલ્ટ્રા મોર્ડન યુનિટ શરૂ કરવા માટે ફાળવવામાં આવશે. પત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે કંપની ૧લી નવેમ્બર, ૧૯૯૫ ના રોજ તેના સૂચિત એકમ માટે શિલાન્યાસ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે. તેથી, અધિક સચિવે કમિશનરને વિનંતી

કરી કે તેઓ ઝડપી અને સત્વરે વહીવટી કાર્યવાહી સુનિશ્ચિત કરે જેથી મુખ્યમંત્રી દ્વારા કંપનીના પ્રતિનિધિઓને આપવામાં આવેલ આશ્વાસન પૂર્ણ થઈ શકે. એક સપ્તાહની અંદર, એટલે કે ૨૨.૯.૧૯૯૫ ના રોજ, રાજ્ય સરકારના વિવિધ અધિકારીઓ દ્વારા સંયુક્ત નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું, જેના આધારે ઝોનલ પ્રદૂષણ અધિકારીના વાંધા છતાં અપીલકર્તાઓની જમીન પસંદ કરવામાં આવી હતી. ૧.૧૧.૧૯૯૫ ના રોજ, એક તરફ નિગમના પ્રતિનિધિઓ અને બીજી તરફ મેસર્સ બી. અરુણ કુમાર ગ્રુપ ઓફ કંપનીઝ અને રોઝી બ્લુ ઓફ એન્ટવર્પ, બેલ્જિયમ દ્વારા મેમોરેન્ડમ ઓફ અન્ડરસ્ટેન્ડિંગ પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા. તે એમઓયુ મુજબ, ૨૦૦–૨૬૦ એકર જમીન સંપાદિત કરવામાં આવશે અને અન્ય કંપનીઓ સાથે ઉક્ત બે કંપનીઓને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે, જેઓ લીઝ પ્રીમિયમ એડવાન્સમાં જમા કરાવવા તૈયાર હતી. નિગમ પાણી અને વીજળીની સુવિધાઓ પૂરી પાડવા અને સહી કરનાર કંપનીઓને જરૂરી મંજૂરી મેળવવામાં મદદ કરવા માટે સંમત થયું. જો કંપની દ્વારા વિનંતી કરવામાં આવે તો ઇક્વિટી શેર મૂડી પૂરી પાડવા માટે પણ તે સંમત થયું. ૨૨.૧.૧૯૯૬ ના રોજ, જનરલ મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટર દ્વારા એક પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો જેમાં કલેક્ટર, ઇન્દોરને ૪૪.૮૧૬ હેક્ટર સરકારી જમીન ટ્રાન્સફર કરવા ઉપરાંત ૭૩.૩૦૪ હેક્ટર ખાનગી જમીન સંપાદિત કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાઓના વકીલ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી સિનોપ્સિસ મુજબ, આ પત્ર સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી કંપની માટે સંપાદન કરવામાં આવ્યું હતું. જો કે, આ સમયે સ્પષ્ટ કરી

શકાય કે ૨૨.૧.૧૯૯૬ નો પત્ર જે ૧૯૯૯ ની સી.એ.નં. ૭૧૩૫ ની પેપર–બુકના પૃષ્ઠ નં. ૧૧૪ પર છે તે કંઈક અલગ છે અને તે અપીલકર્તાઓ દ્વારા આક્ષેપિત હકીકતની પુષ્ટિ કરતો નથી. ૨૪.૧.૧૯૯૬ ના રોજ, કલેક્ટરે કલમ ૧૭(૧) ને લાગુ કરવા માટે કમિશનરની મંજૂરી માંગી. કમિશનરે તેમના તારીખ ૨૯.૧.૧૯૯૬ ના સંદેશાવ્યવહાર દ્વારા સદર અધિનિયમની કલમ ૧૭(૧) હેઠળ ઇમરજન્સી ક્લોઝ લાગુ કરવા માટે તેમની મંજૂરી આપી હતી. કલેક્ટરે અપીલકર્તાઓની જમીન તેમજ અન્ય આસપાસની જમીનો જાહેર હેતુ, એટલે કે, 'ડાયમંડ પાર્કની સ્થાપના માટે' સંપાદિત કરવા માટે કલમ ૪(૧) હેઠળ નોટિફિકેશન જારી કર્યું. કલમ ૫એ હેઠળની પૂછપરછમાં મુક્તિ આપવા માટે કલમ ૧૭(૧) નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. ૯.૨.૧૯૯૬ ના રોજ, કલમ ૬ હેઠળ નોટિફિકેશન જારી કરવામાં આવ્યું હતું અને કલેક્ટરને નિર્ધારિત સમયમાં કબજો લેવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત હકીકતો દર્શાવે છે કે ૯મા/૧૦મા સામાવાળાની વિનંતીને પહોંચી વળવા માટે લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટ હેઠળનું તંત્ર રેકોર્ડ સમયમાં સક્રિય કરવામાં આવ્યું હતું અને ઔપચારિકતાઓ ઉતાવળમાં પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી જેથી કંપની તેના સૂચિત પ્રોજેક્ટ સાથે આગળ વધી શકે.

મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય અને છઠ્ઠા સામાવાળા કોર્પોરેશન (નિગમ) વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડવોકેટ–જનરલે હાઈકોર્ટના તારણો પર આધાર રાખીને ઉપરોક્ત દલીલોનો વિરોધ કર્યો. તેમણે રાજ્ય સરકારની નીતિ અને આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે ડાયમંડ કટિંગ અને પ્રોસેસિંગ એકમોની સ્થાપના માટે નોટિફાય કરેલી જમીન વિકસાવવા માટે રાજ્ય સરકાર અને તેની એજન્સીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા વાસ્તવિક પ્રયાસો પર ભાર મૂક્યો. તેમણે રજૂઆત કરી કે સંપાદનના મુખ પર જાહેર હેતુ સ્પષ્ટ દેખાય છે અને સરકાર વિલંબને કારણે સામાવાળા–કંપનીની અનિચ્છા હોવા છતાં જાહેર હિતમાં પ્રોજેક્ટને આગળ ધપાવવા માટે કટિબદ્ધ છે.

દસ્તાવેજો અને ઘટનાઓ પર આધાર રાખીને સંબંધિત દલીલો પર ઊંડાણપૂર્વક વિચાર કર્યા પછી અને અગાઉ જણાવેલા સ્થાપિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, અમને કોઈ શંકા નથી કે જાહેર હિતમાં રાજ્યના ઔદ્યોગિક વિકાસને હાંસલ કરવાના નિષ્ઠાવાન ઉદ્દેશ્યથી સંપાદનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ કોર્ટ દ્વારા લેવાયેલ દૃષ્ટિકોણ કે ખાનગી ક્ષેત્રમાં કંપનીને ઉદ્યોગ સ્થાપવા સક્ષમ બનાવવા માટેનું સંપાદન જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપી શકે છે, તે સિવાય વર્તમાન કેસમાં અમારી પાસે એવું નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે પૂરતી સામગ્રી છે કે સૂચિત સંપાદન વ્યાપક જાહેર હેતુ પૂરો પાડશે. તે એકદમ સ્પષ્ટ છે કે ડાયમંડ કટિંગ અને પોલિશિંગ એકમો ધરાવતું વિશાળ ઔદ્યોગિક સંકુલ અસ્તિત્વમાં લાવવાના રાજ્યના લક્ષ્યને કારણે વર્તમાન સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આવા

ઔદ્યોગિક સંકુલને 'ડાયમંડ પાર્ક' કહેવામાં આવે છે. રાજ્ય સરકાર અને નિગમ સહિત તેની એજન્સીઓએ ડાયમંડ પાર્ક કોમ્પ્લેક્સ વિકસાવવાનો નિર્ણય લેવામાં 'ઔદ્યોગિક નીતિ અને એક્શન પ્લાન, ૧૯૯૪' ના માળખામાં રહીને કામ કર્યું હતું. ઔદ્યોગિક નીતિના પેરા ૨.૨૨ માં ખાસ જણાવાયું છે કે "ડાયમંડ કટિંગ આધારિત ઉદ્યોગો માટે રાજ્યમાં ડાયમંડ પાર્ક વિકસાવવામાં આવશે". ખનિજ આધારિત ઉદ્યોગોને 'થ્રસ્ટ સેક્ટર' ના દાયરામાં લાવવામાં આવ્યા છે. નીતિ મુજબ નિકાસ–લક્ષી એકમોને વિશેષ પ્રોત્સાહન આપવામાં આવશે. નીતિમાં વધુમાં જણાવાયું છે કે નિગમ રાજ્યમાં મોટા અને મધ્યમ ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે કામ કરશે અને ખાનગી ક્ષેત્ર અને ઉદ્યોગપતિઓના સંગઠનોની ભાગીદારીમાં વિકાસના ક્ષેત્રોમાં ઔદ્યોગિક માળખાના વિકાસ માટે સંયોજક (coordinator) ની ભૂમિકા ભજવશે. ઔદ્યોગિક નીતિનો સંદર્ભ ૨૩.૧૧.૧૯૯૫ ના રોજ નિગમની મીટિંગમાં પસાર થયેલા ઠરાવમાં અને ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટરના જનરલ મેનેજરના પત્રમાં જોવા મળે છે જ્યારે સંપાદન માટેની દરખાસ્ત ઇન્દોરના જિલ્લા કલેક્ટરને મોકલવામાં આવી હતી. જિલ્લા કલેક્ટરે કમિશનરની મંજૂરી માંગતી વખતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ભારત તેમજ અન્ય વિદેશોના પ્રતિષ્ઠિત નિકાસકારો ડાયમંડ પાર્કમાં તેમના એકમો સ્થાપશે તેવી શક્યતા છે જે ઘણું વિદેશી હુંડિયામણ પેદા કરશે અને રોજગારીની તકો ઊભી કરશે. રાજ્ય સરકારે તેના ૧૮.૧.૧૯૯૬ ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા ડાયમંડ પાર્ક સ્થાપવા માટે 'ઔદ્યોગિક હેતુ' માટે રંગવાસા ગામમાં ૭૩ હેક્ટર ખાનગી જમીન સંપાદન કરવા માટે સૈદ્ધાંતિક

મંજૂરી આપી હતી. આમ, ઔદ્યોગિક નીતિ અને વિકાસની વિચારણાઓએ દરખાસ્તો પર પ્રક્રિયા કરતી વખતે તમામ સંબંધિત સત્તાવાળાઓ માટે મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી હતી. નિગમે કાઉન્ટર-એફિડેવિટમાં લીધેલ સ્ટેન્ડ અને જમીન સંપાદન કલેક્ટરના તપાસ અહેવાલ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે એકેઆઈ લિમિટેડ અને એન્ટવર્પની રોઝી બ્લુ એકમાત્ર ઉદ્યોગસાહસિકો નથી જેમને સૂચિત ડાયમંડ પાર્ક વિસ્તારમાં જમીન મળશે. જમીન સંપાદન અધિકારીના અહેવાલમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે જમીન ૧૨ ઔદ્યોગિક એકમોની ક્ષમતા અને બોનાફાઇડ (શુદ્ધબુદ્ધિ) અંગે સંતુષ્ટ થયા પછી તેમને ફાળવવાનો પ્રસ્તાવ છે. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા અમારું ધ્યાન લેઆઉટ પ્લાન તરફ દોરવામાં આવ્યું છે જેમાં ૫૭ હેક્ટર વિસ્તારને આવરી લેતા ૧૨ પ્લોટ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. બાકીનો વિસ્તાર ગ્રીન બેલ્ટ, આવાસ, સામાન્ય સુવિધાઓ અને અન્ય સગવડો માટે ફાળવવામાં આવ્યો છે. નિગમ અને બે કંપનીઓ વચ્ચે થયેલ એમઓયુ પણ અમને અલગ ચિત્ર આપતું નથી. તેમાં ખાસ જણાવાયું છે કે વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ વિભાગ જમીન ડાયમંડ પાર્કના વિકાસ માટે નિગમને સોંપશે અને નિગમ તેના બદલામાં હીરા કાપવા અને પોલિશ કરવા માટેના એકમો સ્થાપવા માટે જરૂરી જમીન લીઝહોલ્ડ ધોરણે બે કંપનીઓ તેમજ અન્ય કંપનીઓને ફાળવશે. વિવિધ સ્થળોની મુલાકાત લીધા બાદ સરકારી અધિકારીઓની ટીમ દ્વારા સ્થળ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. હકીકત એ છે કે એકેઆઈ લિમિટેડે પણ ઈન્દોર નજીક યોગ્ય જમીન ફાળવવાની વિનંતી કરી હતી અને આખરે ઈન્દોર નજીકની જમીન પસંદ કરવામાં આવી હતી, તેનો

અર્થ એવો નથી કે સત્તાવાર ટીમ સદર કંપનીના આદેશથી કામ કરી રહી હતી. ઇન્દોર શહેરના વ્યૂહાત્મક સ્થાન અને મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને, ઇન્દોર નજીકની જગ્યાની પસંદગી કોઈપણ બાહ્ય વિચારણાઓ દ્વારા દૂષિત છે તેમ કહી શકાય નહીં. અમારા મતે, બે કંપનીઓ સાથે એમઓયુ કરવું અને ત્યારબાદ જમીન સંપાદન માટે જરૂરી પગલાં શરૂ કરવા એ સંપાદનના જાહેર હેતુના લક્ષણથી દૂર થતું નથી. એમઓયુ, અંતિમ વિશ્લેષણમાં, બંને પક્ષોના પરસ્પર હિતમાં છે અને માત્ર 'ડાયમંડ પાર્ક' નામથી એક ઔદ્યોગિક સંકુલ સ્થાપવાના ઉદ્દેશ્ય તરફ નિર્દેશિત હતું જે મોટા પાયે લોકોને લાભ આપે છે અને આકસ્મિક રીતે ખાનગી ઉદ્યોગસાહસિકોને પણ લાભ આપે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ આયોજન પ્રક્રિયાને અમૂર્ત રીતે જોઈ શકે નહીં અને વાસ્તવિક અભિગમ હોવો જોઈએ. ઔદ્યોગિક પ્રોજેક્ટ્સ અને ઔદ્યોગિક વિકાસ ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે ખાનગી ઉદ્યોગસાહસિકો તેમજ સરકારી એજન્સીઓ બંને તરફથી પહેલ, સંકલન અને ભાગીદારી હોય. એકેઆઈ લિમિટેડ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલ સક્રિય ભૂમિકા અને પહેલ સંપાદનને અલગ રંગ આપી શકે નહીં જે અન્યથા જાહેર હેતુને પ્રોત્સાહન આપે છે. કેટલાક પત્રોમાં વપરાયેલ 'વિદેશી સહયોગ' શબ્દપ્રયોગ જે વિદ્વાન એડવોકેટ–જનરલના જણાવ્યા મુજબ, થોડો અયોગ્ય છે, તે જાહેર હેતુના અસ્તિત્વને નકારતો નથી.

અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એકેઆઈ લિમિટેડના પ્રતિનિધિઓની મુખ્યમંત્રી અને અન્ય વરિષ્ઠ અધિકારીઓ સાથેની મીટિંગના

થોડા સમય બાદ ઉદ્યોગ વિભાગના અધિક સચિવ દ્વારા કમિશનર, ઈન્દોરને લખવામાં આવેલા ૧૪.૯.૧૯૯૫ ના પત્રમાંથી ઘણો આધાર મેળવવામાં આવ્યો છે. સંપાદનને ખાનગી હેતુ માટેના સંપાદન તરીકે વર્ણવવા માટે તેના પર ઘણી દલીલ ઉભી કરવામાં આવી છે. અમને આવી ટિપ્પણી માટે કોઈ કાનૂની આધાર જણાતો નથી. એકલા પત્રના શબ્દો એવી છાપ આપી શકે છે કે મુખ્યમંત્રીએ એકેઆઈ લિમિટેડને તેનો આધુનિક હીરા એકમ શરૂ કરવા માટે ૧૫૦ થી ૨૦૦ એકર જમીન ફાળવવાનું આશ્વાસન આપ્યું હતું. પરંતુ, એમઓયુ સહિતના અનુગામી કૃત્યો અને પત્રવ્યવહાર પરથી સ્પષ્ટ છે કે ડાયમંડ પાર્ક પ્રોજેક્ટ માટેની દરખાસ્તના સંબંધમાં જમીન માંગવામાં આવી હતી જેમાં માત્ર એકેઆઈ લિમિટેડ જ નહીં, પરંતુ અન્ય કંપનીઓ અથવા સંસ્થાઓ પણ આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે ડાયમંડ કટિંગ અને પોલિશિંગ ઉદ્યોગો સ્થાપવાની છે. કથિત આશ્વાસનના અનુસંધાનમાં, કોઈ ઓફર કરવામાં આવી ન હતી કે એકેઆઈ લિમિટેડને ૧૫૦ એકર જમીન સોંપવા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. સદર પત્ર કાર્યવાહી માટેનો પ્રારંભિક બિંદુ હોઈ શકે છે, પરંતુ, અગાઉ નોંધ્યા મુજબ સંબંધિત સત્તાવાળાઓએ લેન્ડ એક્વિઝિશન એક્ટના માળખામાં જાહેર હેતુ માટે જમીન સંપાદન કરવાની કાર્યવાહી આગળ ધપાવી. પત્રની સામગ્રી, શાબ્દિક રીતે વાંચવામાં આવે તો, કાર્યવાહીમાં અનુવાદિત થઈ ન હતી. પરંતુ, તેણે માત્ર ઔદ્યોગિક હેતુ માટે સંપાદન સાથે આગળ વધવા માટે પ્રારંભિક બિંદુ પૂરું પાડ્યું.

અમારો એવો મત છે કે અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલું એકપણ પરિબળ જાહેર હેતુ તરફના ઝોક પર કોઈ અસર કરતું નથી અને તેઓ એ પણ સ્થાપિત કરતા નથી કે સરકાર દ્વારા કોઈ ગુપ્ત હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે સંપાદનનો આશરો લેવામાં આવ્યો હતો. જે ગતિએ દરખાસ્તને આગળ ધપાવવામાં આવી હતી તેની નિંદા કરવાને બદલે પ્રશંસા થવી જોઈએ, જોકે સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા પ્રક્રિયાને ટૂંકી કરવાની અતિઉત્સાહિતા પ્રતિકૂળ સાબિત થઈ છે. સાચું છે, સંપાદનની ધીમી પ્રગતિએ સંભવિત રોકાણકારોને ખોટા સંકેતો મોકલ્યા હોત, જેમ કે વિદ્વાન એડવોકેટ–જનરલ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી હતી. જોકે, કાનૂની ઔપચારિકતાઓ પર પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈતું હતું, જેમ કે તપાસ કરવી, જાહેર હેતુને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં દર્શાવવો અને રાજ્ય દ્વારા સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે ઉઠાવવામાં આવતો હોવાનો પૂરતો સંકેત આપવો. તે જ સમયે, અમે લાઇનો વચ્ચે દ્વેષપૂર્ણ ઇરાદો વાંચી શકતા નથી; વાસ્તવમાં, મુખ્યમંત્રી અથવા અન્ય કોઈ અધિકારી પર કોઈ વ્યક્તિગત દ્વેષ અથવા ગુપ્ત હેતુઓનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો નથી. અમારી સમક્ષ મુકવામાં આવેલી સામગ્રી એવા જરૂરી અથવા તો વ્યાજબી નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જતી નથી કે સરકારી તંત્રએ જાહેર હિતને છોડીને કંપનીના ખાનગી હિતો સાથે પોતાને જોડી દીધા છે. જાહેર હેતુ માત્ર એટલા માટે બંધ થતો નથી કારણ કે સંપાદન ખાનગી એન્ટરપ્રાઇઝ દ્વારા ઉદ્યોગની સ્થાપનાની સુવિધા આપે છે અને તે હદ સુધી તેને લાભ આપે છે. કે જાહેર હેતુનું અસ્તિત્વ કે અન્યથા ઉદ્યોગ સ્થાપવા ઇચ્છુક ઉદ્યોગસાહસિકો દ્વારા લેવામાં

આવેલી લીડ અને પહેલ અને તેમના અને વિવિધ રાજ્ય એજન્સીઓ વચ્ચેના સંકલનના માપદંડ દ્વારા નક્કી કરી શકાય નહીં. એ હકીકત કે એકેઆઈ લિમિટેડ દ્વારા પ્રોજેક્ટ સાથે આગળ વધવાની અનિચ્છા વ્યક્ત કરવા છતાં, સરકાર હજુ પણ સંપાદનમાં રસ ધરાવતી હતી તે અન્ય એક સંકેત છે કે સંપાદન જાહેર હેતુથી પ્રેરિત હતું.

શું જાહેર હેતુની અસ્પષ્ટતાના આધારે નોટિફિકેશન રદ કરવા જોઈએ

કલમ ૪(૧) અને ૬ હેઠળ જારી કરાયેલા નોટિફિકેશન સામે આક્રમણનો બીજો આધાર જાહેર હેતુની અસ્પષ્ટતા છે. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ, "ડાયમંડ પાર્કની સ્થાપના" શબ્દપ્રયોગ અસ્પષ્ટ અને અગમ્ય છે અને તેથી જમીનધારકો અને સામાન્ય જનતાને સંબંધિત આધારો પર સંપાદન સામે વાંધો ઉઠાવવાના મૂલ્યવાન અધિકારથી વંચિત કરે છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જમીન સંપાદન અધિકારી દ્વારા કલમ ૫–એ હેઠળ જારી કરાયેલ તપાસની નોટિસમાં જાહેર હેતુની સ્પષ્ટતા કલમ ૪(૧) હેઠળના નોટિફિકેશનમાં રહેલી મહત્વપૂર્ણ ખામીને સુધારતી નથી જે અધિનિયમ હેઠળની તમામ આગળની કાર્યવાહી માટે આવશ્યક પૂર્વશરત છે. આથી એવો આગ્રહ રાખવામાં આવે છે કે કલમ ૪ હેઠળનું નોટિફિકેશન અને ત્યારબાદની કાર્યવાહીઓ રદબાતલ ગણાય છે. આ દલીલનો મુખ્ય આધાર મધ્યપ્રદેશ હાઉસિંગ બોર્ડ વિરુદ્ધ મો. શફી, [૧૯૯૨] ૨ એસ.સી.સી. ૧૬૮ માં

આ કોર્ટના નિર્ણય પર રહેલો છે. ત્યાં, સંપાદન કરવા માટેની જમીનોના ચોક્કસ સ્થાનનો સ્પષ્ટ સંકેત આપ્યા વિના જ જાહેર હેતુને 'રહેણાંક' તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, કલમ ૬(૧) હેઠળની ડિક્લેરેશનમાં, જાહેર હેતુને અલગ રીતે 'હાઉસિંગ બોર્ડની હાઉસિંગ સ્કીમ' તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. આ કોર્ટે, અન્ય બાબતોની સાથે, ઠરાવ્યું કે અસ્પષ્ટ હોવાના કારણે વાદગ્રસ્ત નોટિફિકેશન દૂષિત હતું. કોર્ટે અવલોકન કર્યું:

> "ઉપર નોંધ્યા મુજબ વાદગ્રસ્ત નોટિફિકેશનમાં ખામી ઉપરાંત, અમને જણાયું છે કે "જાહેર હેતુ" જે નોટિફિકેશનના પરિશિષ્ટમાં 'રહેણાંક' તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે અત્યંત અસ્પષ્ટ છે અને સંપાદનના હેતુ વિશે કોઈ ખ્યાલ આપતો નથી જે નોટિફિકેશનને કાયદામાં અમાન્ય બનાવે છે. કયા પ્રકારનું રહેણાંક આવાસ સૂચિત કરવામાં આવ્યું હતું અથવા કોના માટે અથવા અન્ય કોઈ વિગતોનો કોઈ સંકેત નથી. રાજ્ય અન્યના રહેઠાણના નિર્માણ માટે નાગરિકની જમીન સંપાદિત કરી શકતું નથી, સિવાય કે તે 'જાહેર હિત' માં હોય અથવા 'જાહેર જનતા' અથવા તેના કોઈ ઓળખી શકાય તેવા વર્ગના લાભ માટે હોય. કથિત 'જાહેર હેતુ' વિશેની વિગતોના અભાવમાં કે જેના માટે જમીન સંપાદન કરવાની હતી, કોઈ પણ સમજી શક્યું નહીં કે જમીન શા માટે સંપાદિત કરવામાં આવી રહી છે અને તેથી આ બાબતે આગળ કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યાં ન હતા."

કોર્ટે મુનશી સિંહ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૭૩] ૧ એસ.સી.આર. પૃષ્ઠ ૯૭૩ માં કરવામાં આવેલા અવલોકન પર આધાર રાખ્યો હતો કે કાયદાની જરૂરિયાતોને સંતોષવા માટે જાહેર હેતુને "સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે".

અમને નથી લાગતું કે એમ.પી. હાઉસિંગ બોર્ડના કેસના નિર્ણયનો ગુણોત્તર અપીલકર્તાઓને મદદરૂપ થશે. જોકે રાજ્ય સરકાર અત્યાધુનિક ઔદ્યોગિક શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરવાનું સમજીવિચારીને ટાળી શકી હોત, અમને એવું નથી લાગતું કે નિર્દિષ્ટ જાહેર હેતુ એટલો અસ્પષ્ટ અને અનિશ્ચિત છે કે જનતા તેની પ્રકૃતિ અને હેતુને સમજવાની સ્થિતિમાં ન હોય. આવી પરિભાષા ચલણમાં છે તે એ હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઔદ્યોગિક નીતિના દસ્તાવેજમાં સમાન શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. એ ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ હોય કે તાજેતરના સમયમાં, ઇન્ડસ્ટ્રીયલ પાર્ક, ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી પાર્ક જેવા શબ્દપ્રયોગો વ્યાપકપણે ચલણમાં છે. તદુપરાંત, 'કલમ ૪(૨) હેઠળ અધિકૃત અધિકારી' કોલમ સામે ('જાહેર હેતુ' કોલમની નજીક), મેનેજર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સેન્ટર, ઇન્દોરનો હોદ્દો દર્શાવેલ છે. આ એ હકીકતનો સંકેત છે કે જમીન ઔદ્યોગિક હેતુ માટે સંપાદિત કરવામાં આવી રહી હતી. તેથી અમારો એવો મત છે કે વર્તમાન કિસ્સામાં, કથિત અસ્પષ્ટતા એવી હદની નથી કે સમજણ અને અર્થને નકારી શકે.

અફલાતૂન વિરુદ્ધ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર ઓફ દિલ્હી, [૧૯૭૫] ૪ એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૨૮૫ માં કલમ ૪ હેઠળના નોટિફિકેશનમાં દર્શાવેલ જાહેર હેતુ "દિલ્હીનો આયોજિત વિકાસ" હતો. નોટિફિકેશનની અસ્પષ્ટતાના આધારે પડકારને ઘણા આધારો પર નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો. કોર્ટનો અભિગમ અને આ પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી નિર્ણાયક બાબતો બંધારણીય બેન્ચ વતી બોલતા મેથ્યુ, જસ્ટિસ દ્વારા નીચેના શબ્દોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી:

> "...તેથી, કલમ (કલમ ૪) મુજબ, નોટિફિકેશનમાં માત્ર એટલું જ જણાવવું જરૂરી છે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે. કલમ પએ ના શબ્દો વધુ સ્પષ્ટ કરશે કે કલમ ૪ હેઠળ નોટિફિકેશનમાં માત્ર એટલું જ સ્પષ્ટ કરવું જરૂરી છે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે. નોટિફિકેશનમાં ચોક્કસ જાહેર હેતુના સ્પષ્ટીકરણનું એક કારણ એ છે કે જેની જમીન સંપાદન કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિ કલમ પએ હેઠળ વાંધો દાખલ કરી શકે. જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિને સંપાદનના ચોક્કસ હેતુ વિશે જણાવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી તેના માટે કલમ પએ હેઠળ સંપાદન સામે અર્થપૂર્ણ વાંધો દાખલ કરવો શક્ય ન પણ બને.
>
> અમને લાગે છે કે કલમ ૪ હેઠળ નોટિફિકેશનમાં નિર્દિષ્ટ હેતુ કલમ પએ હેઠળ વાંધો દાખલ કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે પૂરતો છે કે કેમ તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર નિર્ભર રહેશે."

ફકરા ૧૦ માં પૂર્વગ્રહની ગેરહાજરી પર નીચે મુજબ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો હતો:

"તે ઉપરાંત, અપીલકર્તાઓએ હાઇકોર્ટ સમક્ષ એવી દલીલ કરી ન હતી કે કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલા નોટિફિકેશનમાં જાહેર હેતુની વિગતો દર્શાવવામાં આવી ન હોવાથી, તેમને પૂર્વગ્રહ થયો હતો કારણ કે તેઓ કલમ પએ હેઠળ તેમના અધિકારનો અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરી શક્યા ન હતા."

કેસની હકીકતો પર, એવું નિષ્કર્ષ કાઢવું શક્ય નથી કે અપીલકર્તાઓને જાહેર હેતુના વર્ણનમાં કથિત અસ્પષ્ટતાના કારણે કોઈ પૂર્વગ્રહ અથવા અવરોધ સહન કરવો પડ્યો છે. સૌ પ્રથમ, અપીલકર્તાઓએ હાઇકોર્ટ સમક્ષ પ્લીડિંગ્સમાં, એવું દર્શાવ્યું ન હતું કે કથિત સંદિગ્ધતા અથવા અસ્પષ્ટતાને કારણે એવી રીતે પૂર્વગ્રહ થયો હતો કે તેઓ સંપાદન સામે અસરકારક રીતે વાંધો ઉઠાવી શક્યા ન હતા. બીજી બાજુ, અપીલકર્તાઓએ જમીન સંપાદન અધિકારી સમક્ષ દરેક પાસાઓને આવરી લેતા વિગતવાર વાંધાઓ દાખલ કર્યા હતા. સમય સમય પર દાખલ કરવામાં આવેલા વાંધાઓ અને રજૂઆતો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે તેઓ સંપાદનના ચોક્કસ હેતુથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતા. જાહેર હેતુમાં અસ્પષ્ટતાનો ભય ઊભો કરવો એ દેખીતી રીતે પાછળથી આવેલા વિચારનું પરિણામ છે. તદુપરાંત, જમીન સંપાદન અધિકારી દ્વારા અધિનિયમની કલમ પએ હેઠળ જારી કરાયેલી નોટિસોમાં જે

જણાવવામાં આવ્યું છે તેના કારણે, કોઈને પણ સંપાદનના ચોક્કસ હેતુ વિશે કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં. સાચું છે, જમીન સંપાદન અધિકારી માટે જાહેર હેતુના વ્યાપમાં ફેરફાર કરવો અથવા તેને વિસ્તૃત કરવો ખુલ્લું નથી કારણ કે તે સરકારના વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રમાં છે. પરંતુ જમીન સંપાદન અધિકારીએ કલમ ૪(૧) હેઠળના નોટિફિકેશનમાં જે ખરેખર ગર્ભિત છે તેને વિસ્તૃત અને સ્પષ્ટ કરીને, આ સંબંધમાં સંભવિત શંકાઓને માત્ર દૂર કરી હતી જેથી કોઈને પણ વાંધાઓ દાખલ કરવામાં કોઈ અડચણ ન આવે. તે પ્રકાશમાં જમીન સંપાદન અધિકારી દ્વારા લેવામાં આવેલ પગલું જોવું જોઈએ. અમે એ દલીલને સ્વીકારી શકીએ નહીં કે આમ કરીને, જમીન સંપાદન અધિકારીએ તેમના અધિકારક્ષેત્રની બહાર જઈને કામ કર્યું.

જ્યારે કોઈ પૂર્વગ્રહ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી કે તેનું વ્યાજબી રીતે અનુમાન કરી શકાય તેમ નથી, ત્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રીટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, અસ્પષ્ટ દલીલના આધારે કલમ ૪(૧) હેઠળ નોટિફિકેશનને રદ કરવું અન્યાયી અને અયોગ્ય રહેશે. એવું માની લઈએ કે જાહેર હેતુને સ્પષ્ટ કરવામાં થોડી અસ્પષ્ટતા છે અને શંકાની શક્યતાને નકારી શકાય તેમ નથી, તો પણ બંધારણીય અદાલતોએ અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૧૩૬ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, અલબત્ત, અરજદારની સૈદ્ધાંતિક અથવા કાલ્પનિક ફરિયાદના આધારે સમગ્ર કાર્યવાહીને જીવલેણ ફટકો મારવો જોઈએ નહીં. જ્યારે વાસ્તવિક અને નોંધપાત્ર ફરિયાદ કરવામાં આવે ત્યારે

દરમિયાનગીરી કરવી એ વિવેકાધિકારનો યોગ્ય ઉપયોગ હશે, જેનું નિવારણ ન કરવાથી પીડિત પક્ષકારને પૂર્વગ્રહ અને અન્યાય થશે. જાહેર હેતુની અસ્પષ્ટતા, ખાસ કરીને, આના જેવી બાબતમાં જ્યાં બે મંતવ્યો લેવા શક્ય છે, તે એવી બાબત નથી જે અધિકારક્ષેત્રને અસર કરે છે અને તેથી પૂર્વગ્રહ અને અન્યાયની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવી યોગ્ય રહેશે.

ઇકોલોજીકલ અને સુરક્ષા બાબતોના આધારે વાંધો છેલ્લી દલીલ એ છે કે

સૂચિત ડાયમંડ પાર્ક કોમ્પ્લેક્સ ઇકોલોજી અને રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાના દૃષ્ટિકોણથી વાંધાજનક હશે. ભારત સરકાર, પર્યાવરણ અને વન મંત્રાલય દ્વારા વર્ષ ૧૯૯૨ માં જારી કરાયેલ "પોલિસી સ્ટેટમેન્ટ ફોર અબેટમેન્ટ ઓફ પોલ્યુશન" માં દર્શાવેલ કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ પર આધાર રાખવામાં આવે છે. શરૂઆતમાં, આપણે એ નિર્વિવાદ હકીકતની નોંધ લેવી જોઈએ કે ડાયમંડ કટિંગ અને પોલિશિંગ સાધનો અને તેની સાથે જોડાયેલી કામગીરી ધુમાડો, અવાજ અથવા કચરાના નિકાલથી કોઈ પ્રદૂષણ ફેલાવતી નથી. રહેઠાણ અને પરિવહનને કારણે થતા ન્યૂનતમ હદ સિવાયના હવા, પાણી અથવા જમીનના પ્રદૂષણની સમસ્યા ઉભી થશે નહીં. અપીલકર્તાઓએ, જો કે, એ દલીલ કરવા માટે માર્ગદર્શિકા પર આધાર રાખ્યો હતો કે ઉદ્યોગો સ્થાપવામાં, ઇકોલોજીકલ અને/અથવા અન્યથા સંવેદનશીલ વિસ્તારોથી ૨૫ કિ.મી. નું અંતર જાળવવું જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે મ્હોવ (MHOW) – એક સંરક્ષણ

સંસ્થા ૧૦ કિમીના અંતરમાં છે અને સેન્ટર ફોર એડવાન્સ ટેકનોલોજી (પરમાણુ ઉર્જા વિભાગ) ડાયમંડ પાર્કના સૂચિત સ્થળથી ૩ કિલોમીટર દૂર છે. જોકે, તે રેકોર્ડ પર છે કે આર્મી હેડક્વાર્ટર્સે ડાયમંડ પાર્ક સ્થાપવા માટે લશ્કરી સુરક્ષાના દૃષ્ટિકોણથી કોઈ વાંધો ન હોવાનું વ્યક્ત કર્યું હતું. આ ઉપરાંત, સેન્ટર ફોર ધ એડવાન્સ ટેકનોલોજીએ પણ નિગમના મેનેજિંગ ડિરેક્ટરને લખેલા પત્રમાં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે ડાયમંડ પાર્કની સ્થાપનાથી સદર સેન્ટરને સુરક્ષાની કોઈ સમસ્યા ઊભી થશે નહીં. કેન્દ્રીય સંરક્ષણ રાજ્ય મંત્રીએ પણ ૧૧.૯.૧૯૯૬ ના રોજ રાજ્યસભામાં જણાવ્યું હતું કે સૂચિત પ્રોજેક્ટની સ્થાપનામાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાની કોઈ સીધી અસર સામેલ નથી. એ નોંધવું પણ યોગ્ય છે કે માર્ગદર્શિકામાં જ આર્થિક અને પર્યાવરણીય બાબતો વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. એક માર્ગદર્શિકા એ છે કે કોઈ પણ મુખ્ય ખેતીલાયક જમીનને ઔદ્યોગિક સ્થળમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવશે નહીં. પરંતુ, રેકોર્ડ પર એવું દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે પ્રશ્ન હેઠળની જમીનો મુખ્ય ખેતીલાયક જમીનો છે જેનો ઉપયોગ પાક ઉગાડવા માટે થતો હતો. નીતિ નિવેદનમાં દર્શાવેલ માર્ગદર્શિકાને વાસ્તવિક રીતે જોવી જોઈએ. વિસ્તારની ટોપોગ્રાફી અને વિસ્તારની આસપાસનો વિકાસ એવા કેટલાક પરિબળો છે જેને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે. કોર્ટ સમક્ષ મુકવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે એવું ઠરાવવું શક્ય નથી કે સૂચિત ડાયમંડ પાર્ક પ્રોજેક્ટ જાહેર આરોગ્ય, સલામતી અથવા સુરક્ષા માટે હાનિકારક હશે અને તે નિકાસ-લક્ષી ઉદ્યોગો સ્થાપીને પૂરા

પાડવામાં આવતા જાહેર હિતને બાજુ પર મૂકી દેશે. તેથી, અમને આ દલીલને નકારવામાં કોઈ સંકોચ નથી.

વધારાની જમીન સંપાદન અંગે વાંધો

કેસ પૂર્ણ કરતા પહેલા, અમે અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આગળ મૂકવામાં આવેલી વધુ એક દલીલ તરફ ધ્યાન દોરી શકીએ છીએ જે ખરેખર જાહેર હેતુના પ્રશ્ન પરની દલીલનું એક પાસું છે. એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે વાસ્તવમાં જમીનનો આટલો મોટો વિસ્તાર કોઈપણ વાજબી ધોરણો દ્વારા જરૂરી નથી અને જરૂરી જમીનની હદ અંગે ધ્યાનમાં જ લેવામાં આવ્યું ન હતું. આના જવાબમાં, વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલે અમારું ધ્યાન લેઆઉટ પ્લાન તરફ દોર્યું છે અને ધ્યાન દોર્યું છે કે જરૂરિયાતોના આકારણીના આધારે જ, સંપાદિત કરવાની જમીનનો વિસ્તાર નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. મૌખિક દાવાઓ અને માત્ર કથનો સિવાય, એવું નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે અમારી પાસે કોઈ સામગ્રી નથી કે સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા જરૂરિયાતોનું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું ન હતું. વર્તમાન અને ભવિષ્યની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલી હદ સુધી જમીન સંપાદન કરવી તે નક્કી કરવું મુખ્યત્વે રાજ્ય સરકારના કાર્યક્ષેત્રમાં છે. જોકે, અમે આ આધાર પર નોટિફિકેશનમાં કોઈ દોષ શોધવા માંગતા નથી, અમે માત્ર એટલું જ અવલોકન કરવા માંગીએ છીએ કે રાજ્ય સરકાર તાજેતરની પરિસ્થિતિના પ્રકાશમાં નવેસરથી આકારણી કરે અને જમીનનો કોઈ પણ ભાગ જે વધારાનો જણાય તેને બાકાત રાખે તે ઇચ્છનીય છે.

ઉપરોક્ત કારણોસર, ખર્ચ અંગેના કોઈપણ આદેશ વિના અપીલ નકારી કાઢવામાં આવે છે.

એસ.કે.એસ અપીલ નકારી કાઢવામાં આવી.

This judgment has been translated using AI assisted Translation Tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.